

РОЗДІЛ 1

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКОЇ ГРОМАДИ ЄВРОПИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ УРЯДІВ КРАЇН КОНТИНЕНТУ З „ЄВРЕЙСЬКОГО ПИТАННЯ”: 2014–2021 РР.

Період 2014–2021 років є важливою віхою в розвитку єврейської громади Європи. Загострення подій на Близькому Сході в 2014 році й небачений сплеск рівня антисемітизму на європейському континенті стали великим викликом для урядів країн Європи та керівництва Європейського Союзу. У 2015 році ситуація стала настільки напруженою, що керівництву ЄС довелося розпочати формування політики щодо антисемітизму та „єврейського питання” в цілому. Проблема полягала у відсутності законодавчої бази та позиції керівництва ЄС щодо антисемітизму, розвитку єврейської культури, освіти, збереження пам’яті про Голокост.

Слід зазначити, що за сім років був пройдений великий шлях у правильному напрямі, створена законодавча база ЄС та європейські структури з наглядовими функціями за ситуацією в цій сфері.

Влада ЄС визнала визначення антисемітизму Міжнародного альянсу пам’яті жертв Голокосту (IHRA), зобов’язавшись упроваджувати це визначення в органах влади ЄС і країн-членів Об’єднаної Європи. Одночасно з цим позиція урядів країн ЄС щодо антисемітизму й розвитку єврейського життя залишається неоднорідною. В деяких країнах спостерігається відсутність політичної волі до боротьби з антисемітизмом, судова влада практикує заборону обрізання хлопчиків, іудейського способу забою худоби (шхита) та інших елементів життя, що традиційно є основними для єврейських релігійних громад. При цьому позиція ЄС завдяки співпраці з урядом Ізраїлю, організацією Бнай-Брит та аналітичними центрами Брюсселя наразі відрізняється позитивним ставленням до прагнення єврейських громад щодо вільного розвитку. У 2021 році Європейська комісія зробила важливий крок щодо політики в царині „єврейського питання” – створення постійно

діючого органу з координації питань боротьби з антисемітизмом і розвитку єврейського життя. Також була створена Стратегія дій ЄС до 2030 року, яка зобов'язує країни-члени Євросоюзу проводити зважену політику з цього питання та у означений дев'ятирічний період звітувати двічі [1]. Слід зазначити, що політика Європейського Союзу щодо антисемітизму та розвитку єврейського життя є гарним прикладом для країн, які взяли курс на європейську інтеграцію та погодження власного законодавства із європейськими нормами й стандартами. Зокрема, уряд України тільки розпочинає роботу в цьому напрямі, готуючи ґрунт для приєднання країни до Міжнародного альянсу пам'яті жертв Голокосту (IHRA), створення спеціального закону щодо розвитку єврейського життя України, підтримки об'єктів єврейської історії та культури країни, які мають всесвітню популярність й всесвітнє значення. Вже зроблені деякі позитивні кроки, зокрема, Верховна Рада ухвалила Закон „Про запобігання та протидію антисемітизму в Україні” № 1770-IX, який було створено без урахування визначення IHRA [2]. І в зв'язку з цим досвід країн ЄС стане в пригоді під час формування політики України стосовно цього питання.

Вплив пропалестинського лобі на життя сучасної єврейської громади Європи

Протягом 2014–2015 років єврейська громада Європи пережила нелегкі часи після загострення конфлікту на Близькому Сході, яке відбулося влітку 2014 року. Рівень антиєврейських настроїв у Європі досяг свого піку, а кількість антисемітських акцій зростає у рази. Разом з тим важливими викликами для єврейської громади залишалася міграційна криза та зростаюча апатія до релігійного життя, яка була присутня у більшості регіонів Європи.

Серія терористичних актів, які відбулися у Європі та були, значною мірою, пов'язані зі зростанням антиізраїльських настроїв серед широких верств населення континенту, призвели до появи дискусії у середовищі експертів щодо методів боротьби з цим явищем. Однією з причин виникнення загроз для єврейської громади Європи є активна діяльність пропалестинського лобі, члени якого пропагують ненависть до Держави Ізраїль і єврейського народу на території багатьох країн Європи.

Одним з методів роботи палестинського лобі у Європі стало проведення пропагандистської і роз'яснювальної роботи на рівні мерій міст та місцевих органів влади. Деякі представники влади погоджуються на співробітництво та підтримують прибічників ідей незалежності Палестини і боротьби з Єврейською державою, інші – дистанціюються від цього. Зокрема, мерія британського Манчестера на початку лютого 2015 року відхилила клопотання групи громадян щодо тимчасового підняття над Манчестерською ратушею палестинського прапора.

Перед цим до Ради Манчестера була подана петиція з 2500 підписами із вимогою вивісити палестинський прапор на знак протесту проти політики Держави Ізраїль на Близькому Сході. Після подачі петиції до Ради прихильники Ізраїлю у регіоні зібрали 3000 підписів проти такого кроку, який міг би спровокувати зростання міжрасової напруженості в місті та початку погромних акцій. Представники палестинського лобі у відповідь стверджували, що в Глазго, Единбурзі, Престоні і Бредфорді палестинський прапор на будівлях органів влади вже вивішувався і це не викликало „жодного збільшення міжрасової напруженості”. Керівник кампанії за вивішування прапора Марк Кранц зазначив, що діє самостійно, без фінансової підтримки арабських організацій, лише „через те, що був вражений подіями в Газі”. Його опонент Рафі Блум з організації North West Friends of Israel зазначив: „Переважає більшість єврейського населення цього міста не підтримуватиме вивішування прапора... Вивішений над мерією палестинський прапор буде посилати чіткий і небажаний меседж для єврейського населення Манчестера” [3].

Як зазначила одна з керівників Ради Манчестера Сью Мерфі, влада міста регулярно отримує запити на те, щоб вивішувати будь-які прапори, і майже всі з них були відхилені. „Ми звичайно не вивішуємо прапори інших країн”, – наголосила Мерфі [3].

У інших країнах Європейської Співдружності, зокрема у Франції, антиізраїльські настрої охопили як лідерів місцевої влади, так і широкі верстви суспільства. Це продемонстрував, зокрема, прикрий досвід кореспондента французького телеканалу NRG

Цвіки Кляйну, який нещодавно вирішив повторити експеримент свого англійського колеги Джека Саймонса, та прогулявся вулицями Парижа у єврейському головному уборі – кепі. На відміну від свого англійського колеги, який не зіткнувся з жодним проявом поганого ставлення до себе, Цвік, який мав при собі приховану камеру, вислухав велику кількість погроз і образ. „Що він тут робить, мамочко? Хіба він не знає, що його уб'ють?“, – цей та подібні коментарі йому довелося почути за 10 годин прогулянки містом [4, с. 5]. Услід йому плювали, його називали „собакою“ і погрожували вбивством. Цвік прогулювався разом з охоронцем по єврейському кварталу, навколо Ейфелевої вежі, а також у мусульманських кварталах. Популярні серед туристів райони були „порівняно спокійними“, але навіть тут він отримав кілька образливих зауважень і плювків услід. Чим далі він відходив від центру, тим агресивнішими ставали місцеві мешканці. Хлопчики кричали: „Віва, Палестина!“. Відвідувачі кафе показували на нього пальцями, вслід йому лунали погрози. Журналіст розмістив відеоролик зі звітом про свою прогулянку на YouTube з такою позначкою: „Ласкаво просимо в Париж 2015 року, де солдати патрулюють кожну вулицю, на якій розташована єврейська установа...“ [4, с. 5].

Слід зазначити, що нагнітання антиізраїльської істерії призвело у 2014–2015 років до досить швидкого зростання рівня антиізраїльських настроїв у суспільстві та виявів агресії та терористичних актів у Європі.

Після Бельгії та Франції ісламські терористи у лютому 2015 року атакували єврейську громаду Данії. Під час теракту був убитий волонтер, який допомагав в охороні Центральної синагоги Копенгагена. 37-річний Дан Узан загинув, намагаючись перешкодити терористам увійти до будівлі синагоги, де проходило святкування „бат-міцви“. У цей час у синагозі перебувало близько 80 осіб. Представник організації Community Security Trust, що опікується охороною синагог на території Великої Британії, тоді заявив: „Наші думки і наші симпатії – з данською єврейською громадою і жертвами терористичної атаки в Копенгагені. Ми

висловлюємо солідарність з усіма, хто допомагає захистити єврейські громади у всьому світі” [5, с. 11].

У спеціальній заяві Ради депутатів британських євреїв з приводу теракту у Данії зазначалося: „Ще раз євреї Європи під час молитви, цього разу в синагозі Копенгагена, зазнали атаки... Наші думки зі сім'ями тих, хто був убитий і поранений у цих приголомшених нападах у Данії. Ми солідарні з єврейською громадою Данії і зв'язалися з нею для того, щоб висловити наше співчуття і нашу підтримку”. Майже 30 років тому, 22 липня 1985 року, будівля Великої синагоги Копенгагена постраждала від вибуху бомби, закладеної палестинськими терористами. Тоді жодна людина не постраждала [5].

Слід зазначити, що антиізраїльська агітація і пропаганда в Європі, на жаль, не була у ті роки предметом особливої уваги з боку правоохоронних органів або експертних організацій, які опікувалися протидією антисемітизму та ксенофобії. Органи влади реагували лише на ті прояви антиєврейських настроїв, які вже відбулися, зокрема, терористичні акти, вибухи, вбивства людей або конкретні погрози.

Дискусія щодо долі єврейської громади Європи після терактів у Парижі 9 січня 2015 року

Протягом 2014–2015 років загроза тероризму була одними з головних чинників існування єврейської громади Європи. Незважаючи на те, що державні структури більшості країн світу застосовували додаткові заходи для безпеки єврейських громад, кількість інцидентів тільки зростала. Трагічною віхою в історії єврейської громади Європи став терористичний акт, який відбувся 9 січня 2015 року у Парижі, коли терорист захопив відвідувачів кошерного супермаркету та вбив чотирьох людей. Цей терористичний акт вразив громадськість Європи та призвів до великої суспільної дискусії за участю провідних політиків Європи, яка стосувалася майбутнього єврейської громади світу. В ході цієї дискусії деякі лідери і діячі єврейських організацій світу не бачили виходу зі ситуації та закликали до виїзду євреїв до Держави Ізраїль, США та інших країн [6].

Інші лідери заявили про необхідність проведення для запобігання терористичним актам проти єврейських громад низки освітніх та інформаційних заходів, зокрема серед молоді, та створення інформаційної політики, спрямованої на підвищення рівня толерантності у суспільстві.

Найбільшу активність у дискусії про евакуацію євреїв з Європи виявили політики та громадські діячі Великої Британії. Зокрема, міністерка внутрішніх справ Великої Британії Тереза Мей рішуче відреагувала у середині січня 2015 року на дискусію про те, чи варто британським євреям шукати собі інше місце для проживання, наголосивши: „Без євреїв Велика Британія не буде Великою Британією” [7]. Вона також додала, що ніколи навіть не думала дожити до того моменту, коли євреї будуть думати про те, щоб виїхати. Тереза Мей запевнила, що очолюване нею відомство докладе максимум зусиль для того, щоб у країні терористичних актів, подібних тому, що стався в кошерному супермаркеті в Парижі, не було.

Єврейська громада Великої Британії, згідно з переписом 2011 року, налічувала 260 тисяч осіб, або 0,5 відсотка населення. Виступаючи на пам'ятному заході з нагоди вшанування жертв паризьких терактів, міністерка також зазначила: „Я знаю, що багато євреїв у цій країні відчувають себе вразливими і бояться... Всі ми подвоїмо свої зусилля, щоб знищити антисемітизм тут, у Великій Британії”. У пам'ятному заході брали участь співробітники Посольства Франції в Лондоні, представники громадськості та зонтичної єврейської організації Франції – Ради єврейських організацій у Франції (CRIF), що об'єднує 60 єврейських організацій політичного, громадського і релігійного спрямування [7].

Досить оптимістичну заяву з цього приводу зробив також Керівник міжнародного департаменту Общинного охоронного фонду Великої Британії (CST) Майкл Вайн у своїй лекції на конференції „Лімуд” в Університеті Уоріка. Відомий у Європі експерт з питань безпеки єврейських громад проаналізував ситуацію в різних регіонах ЄС та запевнив, що „майбутнє у євреїв Європи є”. Він, зокрема, зазначив, що Велика Британія не має

жодного шансу стати такою самою країною, як, наприклад, Франція, де переслідування євреїв набуло масового характеру. „Євреї у Великій Британії не відчують такого ж тиску, як у Франції та Бельгії”, – стверджував він і послався на проведені Інститутом єврейських політичних досліджень у Лондоні соціологічне опитування, згідно з результатами якого 82 відсотки британських євреїв почуваються комфортно, живучи єврейським життям.

У своїй лекції „Чи повинні євреї покинути Європу після антисемітської реакції на операцію в Секторі Гази?” М. Вайн виокремив основні проблеми для євреїв континенту, зокрема, що в Скандинавських країнах робляться спроби заборонити обрізання хлопчиків і кошерний забій худоби. Разом з тим експерт похвалив дії урядів Іспанії та Португалії, які розпочали поповнення рядів своїх єврейських громад та поліпшення їхнього економічного становища. „Іспанський уряд зробив економічно вигідним переїзд до Іспанії, якщо Ви єврей, особливо, якщо Ви можете довести своє сефардське походження”, – зазначив він. М. Вайн також повідомив про зростання добробуту деяких громад Європи. „Навіть у таких країнах, як Україна, матеріальне становище євреїв значно покращилося... Немає жодного порівняння з якістю життя євреїв, яке є зараз та було 30 або 40 років тому... Економічне становище євреїв у країнах Балтії та Скандинавії теж є хорошим”, – додав він [8].

Незважаючи на всі позитивні моменти, настрої лідерів єврейської громади та відомих у Європі людей єврейської національності після терористичних актів у Парижі були досить мінорними. Зокрема, керівник телерадіокомпанії ББС Денні Коен висловив стурбованість рекордним зростанням рівня антисемітизму в Європі в 2014 році. Д. Коен використав можливість для виступу на конференції в Єрусалимі наприкінці 2014 року для того, щоб порушити цю проблему. „Це змусило мене замислитися над питанням про те, що є нашим довгостроковим домом насправді. Тому що ви це відчуваєте. Я відчував це так, як не відчував ніколи раніше” [9], – зазначив 40-річний Д. Коен перед аудиторією конференції Jerusalem Cinematheque. „Ви бачили, як кількість нападів зростає, ви бачили вбивства у Франції, ви бачили вбивства в Бельгії. Це було досить сумно насправді” [9], – додав він.

Слід зазначити, що захоплення заручників у кошерному супермаркеті Парижа стало викликом для громадськості та політичного керівництва країн Європи. Ісламські терористи не припиняли трактувати релігійну концепцію ісламу таким чином, що скоєння акції вбивства євреїв є корисною справою. У цій ситуації політики та громадські діячі Європи повинні були продемонструвати єдність своїх лав та захистити єврейські громади. Ці трагічні події стали початком широкої політичної дискусії у Брюсселі стосовно майбутнього євреїв Європи та сприяли формуванню протягом наступних років нової законодавчої бази щодо антисемітизму та подальшого єврейського життя у країнах ЄС.

Проблеми взаємодії влади з єврейською громадою Великої Британії (2015–2016 рр.)

Взаємовідносини єврейської громади та урядових установ і лобіювання її інтересів на державному рівні залишаються важливою та актуальною проблемою для громадськості та політичного керівництва країн Європи. Вирішення таких питань, як безпека релігійних громад, подолання антисемітизму та забезпечення вільного розвитку мови, культури та релігії, неможливе без втручання влади та допомоги органів державних установ різного рівня. Зокрема, одним з прикладів, коли британська єврейська громада стала центром суспільної дискусії, став епізод щодо заборони лідерами белзьких хасидів жінкам водити у Лондоні автомобіль. Проти цього виступили жіночі організації, представники уряду та навіть головний рабин країни Ефраїм Мірвіс, який, зокрема, на своєму акаунті в Facebook зазначив, що люди, які ввели заборону на водіння жінками автомобілів, „не в ладах з єврейськими цінностями”. Рабин Е. Мірвіс, наголосив, що у єврейських жінок повинні бути інші приклади для наслідування, наприклад, баронеса Альтман, яка була призначена на посаду міністра у справах пенсійного забезпечення. „Баронеса Альтман являє собою приклад архетипічної "Ешет Хайль" – "жінки доблесті". Вона є ортодоксальною юдейкою, талановитою, захопленою хорошими справами і принциповою у своїх зусиллях зробити те, що добре для всього суспільства... За тиждень після того, як

наша громада зіткнулася із заборонами для жінок з боку тих, хто не в ладах з єврейськими цінностями, ми бачимо інший зразок для наслідування для молодих єврейок у всьому світі”, – підкреслив головний рабин [10, с. 5].

Співробітництво влади і громади не завжди буває ідеальним, інколи виникають досить значні суперечки. Зокрема, представники мерії Лондона, які організують традиційний щорічний Лондонський марафон, не пішли назустріч єврейській громаді міста та призначили дату проведення цього традиційного заходу на єврейську Пасху – 24 квітня 2016 року. Це відбулося, незважаючи на численні звернення єврейських організацій, які, починаючи з січня, попереджали, що не зможуть взяти участь у заході через те, що він випадає на єврейську Пасху. Як наслідок, це викликало велике незадоволення у єврейській громаді британської столиці. Так, літня жителька Лондона Флора Франк, яка є прабабусею і брала участь уже в 19 марафонах, представляючи організацію „Кішарон”, заявила, що таке рішення організаторів буде перешкоджати її участі в марафоні в 2016-му році. „Я не можу повірити, що вони збираються зробити це. Як вони можуть? Це мультикультурне суспільство, і вони повинні враховувати позицію ортодоксальних євреїв... Буде багато людей ...і багато благодійних організацій, які не зможуть відправити когось на захід. Це – велика ганьба” [11], – обурювалася вона.

Інколи бюрократична система держави заважає розвитку громади та система погодження деяких важливих питань її життя забирає багато часу. Так, зокрема, лише після семи років підготовчої роботи в лондонському районі Мілл Хілл у липні 2015 року почав працювати ерув. Місцевий депутат Метью Офффорд і глава місцевої ради Сурі Хатрі приєдналися до членів громади під час урочистої церемонії його відкриття. Ерув дозволяє представникам ортодоксальної єврейської громади проходити від Стенмора до Хендона і Гольдерс Грін, і далі – до Хемпстед Гардена по Суботах. Найбільш складними були ділянки від Apex Corner на півночі і Five Ways Corner (NW4) на півдні, а також від Mill Hill East до автомагістралі М1. Тут велися складні роботи з установки ерува,

через що робота і затягнулася на 7 років. „Були часи, коли ми сумнівалися, що коли-небудь це почне працювати”, – зазначив голова Комітету ерува Гілл Галлік. Голова синагоги Мілл Хілла Джейсон Грінспен наголосив: „Ми дуже раді за всі позитивні наслідки створення цього ерува, який буде корисним не тільки для нашої спільноти, але й вигідним для всієї громади північно-західного Лондона” [12]. „Ерув” – символічна огорожа навколо якоїсь території, що дозволяє здійснювати деякі дії, зокрема, переносити речі в Суботу.

Тем не менш, відносини з британським урядом у єврейської громади залишалися хорошими. В ситуації, коли у пресі з’явилися дитячі фотографії Королеви з піднятою у нацистському привітанні рукою, громада стала на її захист. Зокрема, провідна єврейська організація країни – Рада депутатів британських євреїв – підтримала Її Величність Королеву під час одного з засідань. Глава організації Джонатан Аркуш засудив критиків Королеви. „Я не думаю, що будь-яка критика семирічної дитини є потрібною сьогодні, і я не збираюся робити що-небудь”, – виступив Дж. Аркуш перед аудиторією, що складалася зі сотень депутатів, які підтримали його слова оплесками. „Для нас справді важливо – не засуджувати це заднім числом. Очевидно, що нацистський салют сьогодні пов’язаний з жахливими спогадами і гіркотою для нас, але не думаю, що можливим було б для мене припустити, що увесь жах нацистської Німеччини був відомий на той момент”, – додав він. Джонатан Аркуш також зазначив, що члени Королівської родини завжди поважали єврейську громаду. „Минулого місяця вона відвідала табір смерті в Берген-Бельзені і вшанувала пам’ять жертв Голокосту. Я хотів би сказати, що здебільшого члени єврейської громади відчувають з боку Королівської родини повагу, любов, відданість, і ми пишаємося ними”, – наголосив він [13].

Слід зазначити, що відносини єврейської громади з владою у сучасних країнах Європи були елементом виживання в умовах зростання антиєврейських настроїв та кількості терористичних атак проти єврейських громад. В цілому влада багатьох країн Європи йшла на співпрацю з єврейськими громадами та сприяла

всебічному розвитку національної самосвідомості, мови, культури. Можна також стверджувати, що, незважаючи на наявність деяких проблем у відносинах із урядовими установами, органи державної влади та самоврядування Великої Британії були надійним союзником єврейської громади.

Участь єврейської громади Європи у допомозі сирійським біженцям

Прибуття біженців зі Сирії, Афганістану та інших країн до Європи стало однією з найбільших гуманітарних проблем, з якими зіткнулися уряди європейських країн після Другої світової війни. Відсутність у світового співтовариства дипломатичних та військових можливостей для розв'язання сирійської кризи призвела, врешті-решт, до катастрофічних масштабів громадянської війни у Сирії та мільйонів біженців з цієї країни. У підсумку, сотні тисяч людей, які залишилися без своїх будинків та засобів для життя, у 2014–2015 році прибули до країн європейського континенту.

У цій ситуації велику роль у підтримці біженців почали відігравати благодійні організації, які допомагають тим, хто прибуває до Європи. Велику частину роботи при цьому взяли на себе єврейські соціальні та благодійні організації.

Так, керівництво молодіжного відділення британської організації „Всесвітня єврейська допомога” (WJR) ініціювало кампанію, присвячену підтримці біженців, що прибувають до Великої Британії з Сирії, Афганістану та інших країн. Сотні молодих жителів Лондона, Манчестера та інших міст одягли футболки з написом „My family were refugees too” („Члени моєї родини були також біженцями”) і відправили свої фотографії друзям у соціальних мережах. З цього приводу керівник молодіжного відділення WJR Ханна Лейтон висловила: „Молоді люди захоплені можливістю зробити щось для біженців у цій ситуації. Ми дуже добре знаємо, що таке бути біженцем, тому що минуло всього 70 років після нашого прибуття у країну. Я пишаюся тим, що "Всесвітня єврейська допомога" та єврейська громада консолідують свої зусилля для того, щоб допомогти нужденним під час і цієї кризи” [14 с. 4].

У Парижі члени організації „Союз єврейських студентів” (UEJF) провели благодійний концерт на користь біженців, у Бельгії та Німеччині єврейські студенти організували збір одягу та їжі. Зокрема, президент UEJF Бенні Фішер наголосив: „Ми вважаємо, що наш обов’язок – допомогти, і він залишається серед наших основних єврейських цінностей. Ми повинні стояти також за права людини стосовно тих, хто з таким відчаєм потребує нашої допомоги” [15, с. 3].

У Німеччині багато біженців зі Сирії зверталось саме до єврейських організацій, тому що більшість соціальних працівників у них розмовляли російською мовою, якою володіють деякі біженці, що навчалися або працювали у колишньому СРСР та Росії. „Консультування біженців з питань імміграції є відкритою пропозицією для тих людей, які приїжджають у Німеччину, щоб залишитися у країні ... Цікаво, що сирійські біженці відвідують єврейських радників, тому що вони розмовляють російською” [16, с. 5], – зазначив координатор організації „Федеральна Асоціація незалежних установ соціальної допомоги” (ZWST) Гюнтер Йек.

Справа допомоги біженцям об’єднала практично усю єврейську громаду Великої Британії. Єврейські організації Великої Британії, зокрема такі, як Об’єднані синагоги, Масорті, Єврейська рада з расової рівності, Рада єврейських лідерів, почали координувати свої зусилля у цьому напрямі.

Вицепрезидент провідної єврейської структури країни – Ради депутатів британських євреїв – Річард Вебер зазначив, що у рамках діяльності „Всесвітньої єврейської допомоги” було вжито заходів для допомоги біженцям зі Сирії, Іраку та Північної Африки, які прибули до Європи. За даними Річарда Вебера, тільки за три дні „Всесвітня єврейська допомога” збрала 85 000 фунтів на ці цілі, проте це є „краплею в морі”. „Важливо, що співтовариство знає, що відбувається, і розуміє, як воно може допомогти.... Існує багато акцій, які проходять на місцевому та індивідуальному рівні, але ми б хотіли зібрати представників різних організацій разом, щоб зробити свій внесок найбільш корисним способом” [16], – наголосив Вебер.

Головний рабин Ефраїм Мірвіс також пообіцяв підтримку цієї акції, закликавши „забезпечити гуманну відповідь на цю ситуацію, яка вимагає допомоги”. Заступник головного рабина масоретського іудаїзму рабин Джонатан Віттенберг зазначив: „У короткостроковій перспективі табір у Кале потребуватиме теплового одягу для чоловіків, наметів і спальних мішків. Також потрібні люди, які можуть допомогти побудувати притулки для біженців” [17, с. 13].

Крім благодійної допомоги, члени єврейської громади розпочали перемови з урядом, щоб добитися найбільш сприятливих умов для біженців, які прибувають до Великої Британії. Так, члени єврейської громади Великої Британії, які вижили в період Голокосту, прийшли до резиденції прем'єр-міністра країни на Даунінг-стріт для того, щоб передати лідеру країни колективний лист, що був підписаний 100 єврейськими релігійними лідерами. Він містив заклик до уряду зробити більше для того, щоб допомогти біженцям в Європі [18].

Колишні діти-біженці, які прибули до Великої Британії за програмою Kindertransport, Ернест Симон і рабин Гаррі Якобі попросили Девіда Камерона взяти за приклад їхню історію та допомогти у справі порятунку біженців зі Сирії та інших країн. Вони стверджували, що зусилля з порятунку 10000 єврейських дітей, які мали місце між 1938 і 1940 роками – це „прояв людської доброти, який дає світло найтемнішим куточкам історії”. У листі містився заклик врятувати щонайменше 10000 біженців у найближчі шість місяців, а також дати можливість біженцям швидше інтегруватися в британське суспільство і дозволити їм працювати. „Великий єврейський мислитель і філософ Маймонід учив нас важливості благодійності, але підкреслював, що вища форма благодійності – це дати нужденному стати самодостатнім”, – наголошувалося в цьому листі [18].

Лідери британської єврейської громади у 2014–2015 рр. спробували також винести цю проблему на міжнародний рівень. Так, проблема гуманізму щодо нелегальних мігрантів та інші актуальні питання життя сучасності обговорили головний рабин Великої Британії Ефраїм Мірвіс і Папа Римський на зустрічі, яка

пройшла у вересні у Ватикані. Керівник британської єврейської громади звернув увагу понтифіка на проблему ставлення європейців до біженців, зокрема, зазначивши: „Фотографія маленької дитини, викинутої на турецький пляж хвилями, показує, якими терміновими і глибокими є наші проблеми. Ми є партнерами в боротьбі з ними” [19]. Папа Франциск у відповідь зазначив: „Ми поділяємо разом цей світ і ми повинні піклуватися про нього спільно”. Релігійні лідери обговорили процес „агресивної секуляризації світу”, ситуацію на Близькому Сході і переслідування релігійних меншин [19, с. 3].

У цілому рух допомоги біженцям, який виник у єврейській громаді Європи, став виявом солідарності мусульман та іудеїв і відобразив рівень гуманності членів єврейської громади Об'єднаного Королівства, Німеччини, Франції та інших країн континенту. Допомога біженцям з мусульманських країн, які залишилися без засобів існування та домівок, об'єднала представників усіх єврейських організацій та стала у цьому році важливою частиною життя громади євреїв Європи.

Антисемітизм як чинник розвитку терористичного руху у Європі у 2016 році

Значне поживлення терористичного руху в Європі пов'язується з цілим комплексом причин, однією з яких є активізація антиєврейської та антиізраїльської пропаганди.

Слід зазначити, що у Європі на сьогодні активно працює велика кількість пропалестинських та інших лобістських організацій, які, зокрема, поширюють антисемітські лозунги та організують суспільні кампанії, спрямовані проти єврейської громади. Одним з майданчиків, на яких відбувається ця боротьба, є Європейський парламент [20–24].

Так, 22 червня 2016 року, виступаючи в Європарламенті, лідер Палестинської автономії, Махмуд Аббас, зокрема, повідомив: „Буквально тиждень тому деякі рабини, які виростили в Ізраїлі і є явно ангажованими, вимагали від свого уряду отруїти воду в колодязях для того, щоб вбити палестинців” [25]. Пізніше офіс М. Аббаса вибачився за цю заяву і фактично визнав, що це було

брехнею. Однак його заява, виголошена перед настільки представницькою аудиторією членів Європарламенту, вочевидь була частиною PR-кампанії, що викликало обурення в єврейській громаді Бельгії. Тим більше, що тема отруєння євреями є відомим мотивом середньовічних „кривавих наклепів”, які часто приводили до єврейських погромів.

Майкл Фрейліх і, головний редактор щомісячного бельгійського видання *Joods Actueel*, через це назвав всю промову М. Аббаса „кривавим наклепом”. Євреїв Бельгії ще більше образило те, що голова Європарламенту Мартін Шульц і координатор ЄС у справах боротьби з антисемітизмом Катаріна фон Шнурбейн ніяк не відреагували на заяву М. Аббаса ні під час його виступу, ні після нього.

Видання єврейської громади Бельгії опублікувало з цього приводу відкрите листя за підписом головного редактора Майкла Фрейліха на адресу канцлера Німеччини Ангели Меркель, в якому закликала її та інших провідних європейських лідерів засудити неправдиву заяву Аббаса [25].

Редакція *Joods Actueel*, звернувшись до Ангели Меркель з цього питання, відзначила, зокрема, що Шульц і фон Шнурбейн є етнічними німцями, а тому повинні пам'ятати про наслідки антисемітизму в Німеччині. У листі було зазначено, що бельгійські євреї не прагнуть ні когось контролювати, ні вводити цензуру, але вони вимагають недвозначної відмови від такого антиєврейського підбурювання в самому серці Європи. Офіс А. Меркель підтвердив одержання листа, проте відмовився дати будь-яку відповідь [25].

Слід зазначити, що після великої кількості терористичних актів, які відбулися у Франції, мусульманська громада вперше вирішила дистанціюватися від них.

Відправлення відкритого листа відомих французьких мусульман, опублікованого у багатьох французьких ЗМІ, стало виявом однієї з найважливіших антитерористичних акцій у Франції. Вперше видатні мусульмани країни, що входять в її еліту, відкрито засудили терористичні акти, що проводяться ісламістами у Франції. Однак відсутність згадки про такі теракти, як захоплення

заручників у кошерному магазині й інші, викликали критику з боку лідерів єврейської громади.

Відкритого листа лідерів мусульман було опубліковано в „Журналь де діманш” за назвою „Ми, французькі мусульмани, готові взяти на себе відповідальність” [26]. Відомі мусульманські вчені, імами і знаменитості, які підписали листа, відзначили, що їх ініціатива є частиною „культурної боротьби проти радикального ісламу”. Такий крок викликав великий позитивний відгук серед звичайних французів. Адже багато хто з них був упевнений, згідно з даними соціологічних досліджень, що точиться війна ісламу з Францією і мовчання з боку відомих мусульман означає їх пасивну підтримку того, що відбувається.

Однак впадає в очі відсутність у листі згадок про теракти проти євреїв Франції, що викликало питання з боку низки громадських діячів. У згаданому відкритому листі були перераховані такі епізоди кривавого походу ісламістів проти Франції, як вбивство 85-річного священника, напад на офіс Charlie Hebdo, атака на набережній в Ніцці, вбивство двох поліцейських у червні 2016 року і розстріл людей у Парижі в листопаді. Однак немає жодної згадки про теракт в кошерному магазині в Порт-де-Венсене, в якому загинули чотири людини, або в єврейській початковій школі в Тулузі, в якій загинули рабин і троє дітей. Представник Конференції європейських рабинів Пінхас Гольдшмідт назвав таке упущення „очевидним” і „непристойним” [26].

„Ви готові взяти на себе відповідальність, але ви зробили поганий старт”, – заявив один з лідерів єврейської громади Франції. Глава зонтичної організації французьких євреїв CRIF Роберт Ейнес написав на Facebook: „У вас довгий шлях, друзі мої. Ви повинні зрозуміти в один прекрасний день, що ці антисемітські напади були здійснені проти... усього єврейства й ви не зможете уникнути пам’яті про ці антисемітські вбивства” [26].

Чи може Європейський Союз виконати те, що обіцяла велика кількість його лідерів, і перемогти антисемітизм в умовах наростаючої терористичної загрози? Для пошуку відповіді на це питання слід звернутися до історії ідеї єдиної Європи. Концепція і рух за назвою Ран-Еуропа були створені ще у 1926 році одним з

австрійських аристократів Ріхардом фон Куденхове-Калергі, який вважав, що саме аристократи і євреї будуть елітою та локомотивом розвитку єдиного Європейського Співтовариства. Концепцію Рап-Енгора вважають основним планом створення Європейського Союзу, який перетворився поступово в єдину наддержавну структуру з 28 держав зі своєю судовою системою, парламентом і урядом, а Куденхове-Калергі – його батьком. Саме він запропонував ввести європейську валюту і організувати європейський Центральний банк. Коли в 1955 році постало питання про те, яким повинен бути гімн Єдиної Європи, Куденхове-Калергі запропонував „Оду радості”, покладену на музику Бетховена, і його пропозицію було прийнято [27].

Ріхард фон Куденхове-Калергі був близьким другом засновника сіонізму Теодора Герцля, з яким вони багато обговорювали тему європейських духовних основ та видатних представників європейського єврейства. Не дивно, що такі видатні євреї, як Альберт Ейнштейн і Зігмунд Фройд, схвалювали цю загальноєвропейську концепцію аристократа з самого моменту її створення. Традиційно євреї Європи дуже прихильно ставилися до втілення у життя ідей фон Куденхове-Калергі з його сильною антирасистською риторикою і мультикультуралізмом [28].

Однак зростаючий вплив ксенофобів, невдачі в справі інтеграції і робота пропалестинського лобі призвели до того, що багато хто з представників європейської еліти на сьогодні розчарувався в ідеї Єдиної Європи. Багато британських інтелектуалів стверджують, що рішення про Brexit було прийнято через ксенофобію та невігластво. Євреї ж, які традиційно виступають, за словами англійського єврейського соціолога Девіда Хірша, за „свободу пересування, вільну можливість працювати там, де вони хочуть, і свободу торгівлі”, вважаються основною мішенню ісламістських терористів у Європі [29].

Багато хто з європейських політиків розуміє, що план ісламістів полягає у тому, щоб вичавити євреїв з Європи та замість культури і духовності Біблії нав'язати інші цінності. „Якщо немає майбутнього у євреїв в Європі, то немає ніякого майбутнього для Європи” [30], – заявив 2015 року Франс Тіммерманс, перший

віцепрезидент Європейської комісії. На думку низки експертів, у тому числі англійського історика і громадського єврейського діяча Джефрі Альдермана, ЄС не вдалося створити політико-соціальних умов для того, щоб утримати антисемітизм у стані спокою.

Кнаан Ліпшиц в своїй статті для ЖТА, що вийшла наприкінці липня 2016 року, зазначає: „Пробудження нестабільності пов’язано з відродженням антисемітської риторики і насильства в Західній Європі. Вона була створена за ініціативи мусульман, які були запрошені іммігрувати як дешева робоча сила в обмін на обіцянку, що країни будуть інтегрувати їх, а іммігранти, в свою чергу, приймуть післявоєнні європейські цінності. Мільйони мусульман зробили це, але джихадисти, з вини яких загинуло багато людей, у тому числі під час 12 терактів у Бельгії і Франції, скоєних за останній час – ні” [31].

Високопоставлені чиновники ЄС обіцяють боротися з антисемітами, однак про те, як вони уявляють собі цю боротьбу, інформації досить мало. „Неприпустимо, що євреї відмовляються носити традиційний одяг і демонструвати релігійні символи громадськості через страх”, – зазначив глава Європарламенту Мартін Шульц у січні 2016 року. „Євреїв знову вбивають тому, що вони євреї. Ми будемо боротися з демонізацією, антисемітизмом, ультранационалізмом, нетерпимістю” [32], – додав він.

Загалом спадщина фон Куденхове-Калергі, який вважається батьком нинішнього ЄС, є дуже важливою для розуміння шляхів розвитку Європи в найближчому майбутньому. Куденхове-Калергі сам народився в змішаній австрійсько-японській сім’ї і вважає, що за подібними людьми – майбутнє. У своїй книзі „Практичний ідеалізм” (Praktischer Idealismus), яка вийшла у світ в 1925 році, він, зокрема, зазначав: „Людина майбутнього буде мішаної раси. Сьогоднішні раси і класи будуть поступово зникати через перетворення в нуль простору, часу і забобонів”. Куденхове-Калергі був затятим юдофілом і називав євреїв „духовним благородством Європи”. „Нова раса благородства з благодаттю Духа сформується тоді, коли феодальна аристократія Європи постаріє...” [33], – писав він.

Слід зазначити, що серія терористичних актів, скоєних бойовиками ІГІЛ в Європі, викликала безліч запитань у європейському суспільстві і вселила в багатьох європейців страх і нерозуміння причин цих подій. 31 липня в 15-му номері журналу терористів „Dabiq” була опублікована програмна стаття, яка повинна пояснити європейцям причини, через які їх убивають ісламські терористи. Вона мала назву „Чому ми ненавидимо вас”. У ній перераховувалися 6 причин того, чому бойовики ІГІЛ повинні вбивати звичайних європейців. У статті аналізуються терористичні акції бойовиків, у тому числі згадується про „блаженні напади на блудника в нічному клубі”. „Ми ненавидимо вас насамперед тому, що ви невіруючі. Саме через це ми відкрито заявляємо про свою ненависть до вас і нашу ворожнечу по відношенню до вас” [34], – наголошувалося у преамбулі статті.

При цьому автор статті попереджав, що ненависть триватиме до тих пір, поки Захід не прийме іслам. Далі наводилися такі причини, як права людей із гомосексуальною орієнтацією, азартні ігри, пристрасть до алкоголю. Однією з причин було також те, що Захід скоює „злочини проти ісламу, вторгаючись на його землі”. Також терористи ненавидять Захід через те, що він не дає істинної свободи віруючим.

Загострення проблеми ісламського тероризму привело до необхідності вжиття термінових заходів для відстеження діяльності радикальних ісламістів. Зокрема, уряд Франції розпочав складати секретний список потенційних ісламістів „Fiche S”, до якого увійшли відразу 10 000 громадян [35]. Основною проблемою на цьому етапі була відсутність взаємодії між спецслужбами європейських країн, які в умовах відкритості кордонів ніяк не можуть завадити скоєнню терористичних актів у сусідній країні, навіть якщо владі відомо, що той або інший джихадист готується до їх вчинення.

Тенденції та закономірності розвитку європейського антисемітизму після терактів у Парижі у 2015 році

Протягом останніх років антисемітизм став однією з головних проблем існування єврейської громади Європи. Незважаючи на те,

що правоохоронні структури більшості країн світу застосовували все більше сил для гарантування безпеки єврейських громад, кількість антисемітських інцидентів тільки зростала.

Незважаючи на те, що поширення антисемітизму засудила більшість урядів Європи, в деяких частинах континенту протягом 2015 року спостерігалось поживлення активності антисемітських діячів та об'єднань. Так, зокрема, „вторгненням нацистів до Лондону” назвали британські ЗМІ збори в готелі „Grosvenor”, які відбулися у травні. На них зібралися нацисти та антисеміти, заперечники Голокосту та інші подібні діячі з Іспанії, Канади, США та інших країн світу [36, с. 5]. Кілька ораторів під час заходу проголошували відверто антисемітські гасла і називали євреїв „ворогами” і „дітьми темряви”. Ті, хто співчував нацизму, сміялися із подій у редакції газети „Charlie Hebdo” в Парижі, а також обговорювали питання, „чому євреї володіють усім золотом світу?”. Те, що відбувалося на заході, стало відомим завдяки виданню „Mail on Sunday”, редакція якого випроводила до складу учасників свого агента.

Британські газети зазначали, що подібної зустрічі за участю найбільш активних заперечувачів Голокосту на території Великої Британії ще не було. Агент, зокрема, розповів, що люди хихикали при згадці „диму, що піднімав з таборів смерті”, аплодували під час заклику оратором щодо „необхідності обчислювати прояви єврейсько-сіоністського панування і запобігати їм” [36]. Центральною фігурою заходу був 57-річний іспанський нацист Педро Варела, який обожає Гітлера і довгі роки заперечує Голокост, незважаючи на те, що відбув за це тюремний строк. П. Варела був арештований в Австрії в 1992 році за вихваляння Гітлера, за заяву про те, що „не було ніяких газових камер в Освенцимі”. Серед учасників був присутній відомий ревізіоніст і заперечувач Голокосту 63-річний Марк Вебер з Каліфорнії. Велика Британія була представлена колишнім лідером BNP Річардом Едмондсом, ексредактором газети BNP Джоном Морсом, діячем Національного фронту Джоном Морісом, відомим симпатиком Освальда Мослі 69-річним учителем Майклом Вудбріджем та іншими. Багато з британських учасників уже відсиділи у в'язниці за

звинуваченням у расизмі. Всього на зустрічі були присутні 113 осіб [36]. Як стверджував видавець антифашистського журналу „Searchlight Джеррі Гейбл”, „це найбільша і найзначніша зустріч заперечувачів Голокосту, яку коли-небудь бачила Велика Британія, і це дуже тривожно” [36].

Великою небезпекою, на думку більшості експертів, стало те, що ідеї антисемітизму та заперечення Голокосту можуть поширюватися дуже швидко завдяки Інтернету, соціальним мережам, хакерським атакам. Розуміючи цю небезпеку, у травні 2015 року британський уряд оголосив про те, що виділить 1,2 мільйона фунтів на програму розробки заходів, спрямованих на зміцнення кібербезпеки країни. У проєкті взяли участь дві британсько-ізраїльські команди: перша – у складі вчених Бар-Іланського університету в Рамат-Гані спільно із дослідниками Брістольського університету та Університетського коледжу в Лондоні; друга – вчених Кентського університету за участю Міністерства науки і техніки Ізраїлю [37, с. 5]. В рамках цієї програми вчені зосередили свою увагу на вивченні таких напрямів, як криптографія, анонімність даних і розпізнавання осіб. Міністр також анонсував новий проєкт, спрямований на гарантування безпеки в британському кіберпросторі, який базуватиметься за ізраїльською схемою „Тальпіот” [37].

Важливим для єврейського життя Європи стало об’єднання зусиль громад Великої Британії та Франції, які є найчисленнішими та найвпливовішими на континенті. Однією з найбільш важливих подій у житті двох єврейських громад став виступ барона Давида де Ротшильда на заході „Об’єднаної єврейської допомоги Ізраїлю” (УІА), який відбувся у Лондоні. Давид де Ротшильд застеріг про небезпеку таких явищ сучасного життя, як загроза тероризму і поширення расової ненависті в Інтернеті. Виступаючи перед аудиторією з 280 спонсорів організації УІА, відомий банкір і лідер єврейської громади Франції попередив про серйозне зростання кількості осіб, які причетні до терористичної діяльності в країнах Заходу.

„Це жахливо... Загроза тероризму перебуває на передньому краї існування багатьох країн, і доморощений тероризм збільшує

ризик для єврейських громад у всьому світі”, – зазначив банкір. „Є мінуси в Інтернеті. Деякі вебсайти є небезпечними для нас”, – додав він. Всесвітньо відомий бізнесмен наголосив, що все більше французьких євреїв виїжджають до Ізраїлю через стрімке зростання антисемітизму. „Люди страждають у громаді. Матері не хочуть посилати своїх синів у школу в кіпі... Армія чи поліція охороняють єврейські школи і кожен єврейський об’єкт у Франції”, – зазначив барон де Ротшильд. Глава Rothschild Group також наголосив, що хотів би побачити мир на Близькому Сході ще за свого життя [38].

Слід зазначити, що антисемітські організації планували протягом 2015 року досить велику кількість заходів з метою пропаганди ідей ненависті до євреїв. Одним з найбільших заходів став проведений 14 липня мітинг проти „євреїзації” району Гольдерс Грін у Лондоні. Цей район на півночі британської столиці довгі роки є місцем компактного проживання єврейської ортодоксальної громади. Організатори заходу – лідери партії New Dawn – спеціально вибрали датою його проведення день, що припадає на суботу, коли представники ряду охоронних організацій, зокрема „Шомрей”, не перебуватимуть на патрулюванні вулиць району. Проте представник Охоронного общинного фонду, що опікується охороною єврейських об’єктів на всій території Великої Британії, запевнив, що зможе захистити громаду. Лідер New Dawn, ультраправий лідер Джошуа Бонехілл-Пейн, уже закликав „звільнити район від окупаційної сили у кількості 50 тисяч євреїв”. Він закликав ультраправих боротися з групою охорони громади „Шомрей”, які є „злимими виконавцями законів Талмуду” [39].

Актуальні проблеми боротьби з антисемітизмом у Західній Європі у 2015 році

Одним з найбільш поширених проявів антисемітизму наприкінці 2015 року було надсилання образливих антисемітських листів представникам єврейської громади, у тому числі за допомогою електронної пошти. Кожен з цих випадків розслідувався поліцейськими, незважаючи на скорочення 2015 року штатів служб, які опікувалися цією роботою.

Інколи антисемітські повідомлення надсилалися навіть людям, які не мають відношення до єврейської громади. Член Британського парламенту Стела Крізі, зокрема, отримала на передодні Різдва 2015 року поштою різдвяну листівку антисемітського змісту. На листівці були зображені двоє людей, один з яких запитує іншого: „Ви все ще вірите в Діда Мороза?“. При цьому другий відповідає: „А Ви все ще вірите в Голокост?“. В середині листівки також лежала записка, на якій було написано: „Євреї не може стати прем'єр-міністром Англії, євреї не може бути депутатом. Ми всі перебуваємо в Голокості, вся біла раса людей США, Росії, Європи...“ [40]. Обрана від округу Уолтемстоу від лейбористської партії Стела Крізі написала про цей випадок у Twitter та отримала великий відгук з боку обурених громадян Великої Британії. Раніше, у грудні 2015 року, їй також погрожували місцеві ісламісти через її голосування за завдання авіаударів по позиціях ІГІЛ у Сирії.

Слід зазначити, що, незважаючи на усі труднощі, британська поліція працювала сумлінно та доводила усі випадки антисемітизму до суду. Так, активіст правого руху Джошуа Боні Хілл-Пейн був засуджений у грудні 2015 року за статтею „розпалювання расової ненависті“. Приводом для судового процесу стала публікація в Інтернеті антисемітських матеріалів. Расист активно розміщував карикатури антисемітського змісту, заклики спалити всіх євреїв у концентраційних таборах тощо. Він також стверджував, що „люди з обмеженими можливостями мають бути знищені“ і називав себе „гордим антисемітом“.

Бонехілл-Пейн був заарештований перед запланованим антисемітським мітингом, який повинен був відбутися в районі Гольдерс Грін у Лондоні в липні. Під час судового процесу в Суді Корони Саутворка підсудний намагався виправдати публікацію антисемітських матеріалів „темною частиною свого почуття гумору“ і посилався на те, що це було „в рамках свободи слова“. Однак суд не оцінив почуття гумору підсудного і визнав його винним у наявності „злісних расистських поглядів по відношенню до єврейської громади“, засудивши до трьох років і чотирьох

місяців тюремного ув'язнення. Як зазначив головний інспектор поліції Лондона Енді Барнс, „цей випадок демонструє, що в нашому суспільстві немає місця для людей, що розпалюють расову ненависть під маскою протесту, і ті, чії справи будуть доведені до суду, відповідатимуть за подібні злочини” [41].

Великою проблемою для сучасної Європи було стрімке поширення антисемітизму у сучасній Франції. Слід зазначити, що навіть театр Bataclan був обраний терористами як мішень для своєї атаки не випадково. Як зазначають джерела в єврейській громаді Франції, тут відбувалася велика кількість заходів на підтримку Ізраїлю, в яких брали участь члени єврейської громади Парижа. Представник Охоронної організації єврейських об'єктів (SPCJ) зазначив, що атаки в Парижі викликали „дуже серйозне занепокоєння” у французьких євреїв. У листопаді 2015 року на Facebook експерти SPCJ розмістили докладні інструкції для керівників громад, що стосуються поведінки людей у разі проведення терористичних атак. Серед них є такі: введення графіка чергувань та використання запасних дверей, замість головного входу. Також відвідувачам синагог рекомендується не приносити зі собою сумок великих розмірів.

Театр Bataclan, що розташований у центрі Парижа, довгі роки і до вересня 2015 року належав члену єврейської громади Джоелу Лалу, який часто отримував погрози вбивством через проведення проізраїльських заходів. У жовтні приміщення театру стало місцем зібрання для 500 прихильних до сіонізму християн, які прийшли сюди для того, щоб висловити підтримку Державі Ізраїль. У 2010 році французька поліція вже попереджала керівництво театру про те, що Jaish Islam готує в ньому терористичний акт. Також з'ясувалося, що група Eagles of Death Metal останнім часом гастролювала в Ізраїлі, незважаючи на заклики до неї приєднатися до бойкоту Єврейської держави [42].

Зростання рівня антисемітизму у Європі та його тісний зв'язок із поширенням терористичної загрози стали причиною публічної дискусії, яка відбувалася у Великій Британії, Франції, Бельгії та інших країнах ЄС з цього приводу. Так, голова Міжпарламентської групи у справі боротьби з антисемітизмом Джон Манн у своєму

виступі на конференції „Лімуд”, яка проходила в Бірмінгемі наприкінці грудня 2015 року, виокремив три види антисемітизму у Великій Британії. Член парламенту від лейбористської партії зазначив: „Велика Британія має три види антисемітизму: традиційний антисемітизм, "лівий" антисемітизм і антисемітизм з боку мусульманського співтовариства”. Джон Манн окремо зупинився на лівому антисемітизмі, зокрема, на антисемітських висловлюваннях члена своєї партії Джеральда Кауфмана, який запевнив, що „Ізраїль придумав "ножові теракти" для того, щоб стратити палестинців”. „Кауфман є ганьбою для Парламенту, ганьбою для лейбористської партії...” [43], – зазначив Джонн Манн. Оцінюючи загрозу антисемітизму в Європі, парламентарій також наголосив: „Ця ситуація небезпечна і дуже мінлива та має серйозні потенційні наслідки” [43].

Слід зазначити, що 2015 рік став досить складним для єврейської громади Європи. Деякі громади, зокрема французька, зіткнулися з жорстокими терористичними нападами, інші – перебували під постійною загрозою з боку антисемітів та терористів. Безумовно, поширення антисемітизму було загальною проблемою як для Західної, так і Східної Європи. Тому перед владою Європейського Союзу постало завдання розробки єдиної політики стосовно „єврейського питання”, уніфікації законодавства країн усього Європейського континенту та створення великої кількості урядових, правозахисних та моніторингових організацій, які б опікувалися разом з правоохоронними органами цією справою.

„Єврейське питання” у політиці Європейського Союзу у 2015–2021 рр.

У статті 2 Договору про Європейський Союз (TEU) закріплено положення про те, що всі форми й прояви антисемітизму, расизму, ксенофобії та нетерпимості несумісні з цінностями, на яких заснований ЄС [44].

У 2015 році для того, аби протистояти зростанню рівня антисемітизму, Європейська комісія призначила Координатора з боротьби з антисемітизмом. Його ключовим завданням стало донесення стурбованості єврейських громад до відома Єврокомісії,

виведення питань на політичний рівень й допомога в координації зусиль різних служб у контексті всеосяжної політики Єврокомісії для боротьби з расизмом, ксенофобією та іншими формами нетерпимості [45]. Також у жовтні 2015 року було проведено перший Колоквіум з основних прав людини, який присвятили боротьбі з антисемітизмом та антимусульманською ненавистю, а також іншими формами расизму та міжнаціональної нетерпимості [46].

У червні 2016 року Європейська комісія заснувала Групу високого рівня з боротьби з расизмом, ксенофобією та іншими формами нетерпимості. Ця структура, до якої входили представники всіх 28 держав-членів ЄС, працювала над розв'язанням проблеми заниження відомостей про кількість злочинів на ґрунті ненависті та поліпшенням стандартів їх реєстрації. Щоквартальні круглі столи, які проводилися відтоді з єврейськими зонтичними організаціями, та візити до країн-членів ЄС зміцнили співпрацю з єврейськими громадами, міжнародними організаціями та урядами держав-членів ЄС, а також профільними НДО [47].

У червні 2017 року Європейський парламент прийняв спеціальну резолюцію про боротьбу з антисемітизмом, а в грудні 2018 року Рада ЄС ухвалила Декларацію про боротьбу з антисемітизмом й розробку загального підходу до безпеки для кращого захисту єврейських громад та інститутів в Європі.

29 листопада 2018 року ЄС уклав Постійну міжнародну партнерську угоду з Міжнародним альянсом пам'яті жертв Голокосту. У 2019 році Європейська комісія заснувала Робочу групу з боротьби з антисемітизмом для підтримки держав-членів ЄС у реалізації Декларації Ради 2018 року. Як практичний інструмент для визначення поняття „антисемітизм” Єврокомісія використовує робоче визначення антисемітизму Міжнародним альянсом пам'яті жертв Голокосту (IHRA), яке не має юридичної сили [48].

Після вступу на посаду президентки Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн віцепрезиденту з просування європейського способу життя було доручено очолити напрям роботи для боротьби з антисемітизмом. Для цього роботу координатора ЄС з боротьби з

антисемітизмом підпорядкували єврокомісару з просування європейського способу життя. У 2021 році в своїй заяві, присвяченій пам'яті жертв Голокосту, президентка Єврокомісії заявила: „Антисемітизм завдає удару самій суті наших цінностей: гуманності, релігійній свободі, рівності. Антисемітизм – отрута для нашого суспільства. Всі ми повинні боротися з цим для того, аби запобігти цьому явищу. І викоринити його” [49].

19 жовтня 2020 року Єврокомісія оголосила про свою Робочу програму на 2021 рік, в якій зазначалося, що до кінця 2021 року буде представлено комплексну стратегію боротьби з антисемітизмом в Об'єднаній Європі. 2 грудня 2020 року цю ідею підтримала Європейська рада, яка ухвалила Декларацію про актуалізацію боротьби з антисемітизмом в усіх галузях політики. В Декларації Єврокомісії чітко пропонувалося „просувати боротьбу з антисемітизмом... шляхом об'єднання допоміжних заходів у всеосяжну Європейську стратегію боротьби з антисемітизмом” [50]. Нова стратегія реалізовуватиметься на тлі Плану дій ЄС у боротьбі з расизмом на 2020–2025 роки. Як передбачається, вона буде враховувати особливості розвитку єврейської історії та культури в Європі в минулому та заохочувати розвиток єврейського життя в сучасних громадах країн ЄС. У рамках програми Horizon – 2020 влада ЄС створила Європейську інфраструктуру дослідження Голокосту (EHRI) в Нідерландах, завданням якої є зміцнення мережі європейських досліджень Голокосту та розвиток європейського погляду на події Голокосту [51]. До того ж, завдяки фінансуванню в розмірі 3,5 мільйона євро на рік програми „Європа для громадян” протягом багатьох років здійснюється робота з вшанування пам'яті про Голокост та антисемітизм у ХХ столітті. Щороку ця програма робить акцент на ту чи іншу подію, пов'язану з історією європейського єврейства. Так у 2018 році проект пролив світло на вигнання тисяч євреїв, багато хто з яких були жертвами Голокосту, 1968 року з Польщі в рамках антисемітських чисток комуністичного режиму країни [51].

Важливим інститутом боротьби з антисемітизмом в Європейському Союзі стала Робоча група Європейського парламенту з

антисемітизму (EP-WGAS), яку очолив член європейського Парламенту Хайнц Беккер, що представляє Австрію. Він, зокрема, засудив хвилю антисемітських нападів, що прокотилися всією Європою після визнання президентом США Д. Трампом Єрусалиму столицею Ізраїлю та перенесення туди Посольства США. „Конфлікт між Ізраїлем та палестинцями або будь-яке інше політичне питання ніколи не може бути виправданням для антисемітських нападів на єврейські громади. Інциденти зі застосуванням насильства, що відбувалися минулого тижня в Берліні, Гетеборзі та Відні, неприпустимі. Коли люди кричать про вбивство євреїв і це розглядається як мирний протест, і коли молоді люди змушені ховатися в підвалі синагоги через підпали розлюченого натовпу, пора серйозно поставитися до цього питання” [52], – відзначав свого часу Х. Беккер.

У 2019 році після виборів нового складу Європарламенту групу EP-WGAS очолили членкині Європарламенту Кароліна Едтштадлер з Австрії та Нікола Бір з Німеччини. Заступниками групи стали Хуан Фернандо Лопес Агілар (Іспанія) і Сергій Лагодінський (Німеччина) [53].

Важливу роль у встановленні добрих відносин між Євросоюзом та Ізраїлем, а також у політиці Європейського парламенту щодо „єврейського питання” відіграв депутат Фульвіо Мартушелло. Протягом 2014–2019 років він очолював делегацію з відносин ЄС та Ізраїлю й брав участь в ухваленні багатьох рішень у царині міжнародної політики на Близькому Сході, заслуживши високу оцінку своєї діяльності з боку керівництва Держави Ізраїль та єврейської громади Європи. У новому складі Європейського парламенту Фульвіо Мартушелло, що представляє Італію, і далі входить до делегації ЄС-Ізраїль (D-IL), координуючи багато питань, пов'язаних з життям єврейських громад і боротьбою з антисемітизмом [54].

Протягом осінніх місяців 2021 року влада Європейського Союзу активізувала свою роботу в напрямі боротьби з антисемітизмом. Так, Європейська комісія 5 жовтня 2021 року вперше в історії опублікувала нову стратегію боротьби з антисемітизмом й

підтримки єврейської громади Європи. Це відбулося на тлі побоювань, що пандемія COVID-19 стала каталізатором широко-масштабної екстремістської активності в регіоні. Координаторка ЄС з боротьби з антисемітизмом Катаріна фон Шнурбейн зізналася, що була шокована тим, наскільки антиєврейська риторика поширилася в Інтернеті, переважно в рамках теорій змови, пов'язаних з поширенням COVID-19. „Пандемія дійсно спровокувала сплеск антисемітизму в Інтернеті. Ми бачили багато давніх міфів про змову, старі ідеї були перепаковані. Те, як швидко це вибухнуло, було справді шокуючим”, – зазначила вона. Координаторка ЄС також визнала, що рівень антисемітизму в Європі стрімко зріс у зв'язку з останнім військовим конфліктом між Ізраїлем та палестинцями [55].

Нова стратегія, яка була опублікована 5 жовтня 2021 року, спрямована на те, аби „впровадити” боротьбу з антисемітизмом у життя країн-членів ЄС за допомогою низки політичних заходів. Нова стратегія повинна стати для членів ЄС „важливим поштовхом” з транспортування та застосування законодавства, яке криміналізує мову ворожнечі. Вона повинна виправити нинішню ситуацію: наразі лише три країни ЄС мають Національну стратегію боротьби з антисемітизмом, незважаючи на угоду 2018 року про те, що всі країни-члени ЄС повинні прийняти такі. Окремий розділ стратегії буде присвячений просвіті громадськості про Голокост та єврейську громаду в цілому. „Ми знаємо, що поінформованість про єврейське життя дуже низька” [56], – розповіла К. фон Шнурбейн репортеріві сайта „Político”.

Слід зазначити, що період 2015–2021 років характеризується активною політикою влади ЄС щодо „єврейського питання”. Спочатку це стало відповіддю на сплеск антисемітизму в країнах Об'єднаної Європи, проте згодом привело до зміцнення законодавчої бази та об'єднання зусиль різних гілок влади в боротьбі з ненавистю до євреїв й ущемленням прав представників національних меншин. Наразі основною проблемою є уніфікація законодавства країн-членів ЄС щодо антисемітизму, просування визначення антисемітизму IHRA та допомога країнам, що не входять в ЄС, у цій складній роботі.

Поширення антисемітських теорій змови в країнах Заходу в період пандемії коронавірусу

Поява й поширення все нових теорій змови стали одним з характерних проявів антисемітизму в період пандемії коронавірусу, що охопила практично усі країни світу 2020 року. Характер цієї вірусної інфекції та невідповідність сучасної медицини до появи такого захворювання викликали серед населення багатьох країн Заходу поширення безпідставних звинувачень на адресу різних релігійних общин.

Якщо спершу, на початку 2020 року, масові звинувачення лунали на адресу Китаю, країни, де було вперше зареєстровано коронавірусну інфекцію, то згодом вони поступово змінилися звинуваченнями на адресу євреїв.

Так, в опублікованій доповіді Фонду громадської безпеки Великої Британії (CST) відзначається „залякуюче” поширення в Інтернеті антисемітських теорій змови, пов’язаних із коронавірусом. Послідовники теорій змови протягом 2020 року все частіше пов’язували коронавірус з євреями, і це, на думку експертів з антисемітизму в Великій Британії, є тривожною тенденцією. У доповіді CST „Коронавірус і чума антисемітизму” наголошується, що антисемітизм в Інтернеті небезпечно зростає починаючи з січня 2020 року. Експерти CST проаналізували антисемітський контент, що циркулював Інтернетом, й виявили „кілька різних антиєврейських наративів, які стосуються COVID-19”. Зокрема, вони відзначили, що в британському Інтернеті було виявлено досить дивні теорії про те, що поява коронавірусу є наслідком „єврейської змови”, а „єврейський народ був його основним розповсюджувачем”. „Ненависть квітне, коли її не моніторять, і CST підкреслює наявність цього антисемітського матеріалу, аби соціальні мережі та правоохоронні органи могли вживати заходів там, де це необхідно. Поширення такого антисемітизму в мережі особливо лякає, бо переважна реакція людей у Великій Британії на цю кризу полягає в бажанні згуртуватися й підтримати колективні зусилля у боротьбі з COVID-19” [57], – мовиться в доповіді.

Автори доповіді CST також відзначили, що антисемітизм у Сполучених Штатах „впливає на екстремістські висловлювання в Сполученому Королівстві”, й звернули увагу на зростання „антикитайської ксенофобії, що зливається з антиєврейськими теоріями змови”. „Навіть коли ці теорії не починаються з єврейської громади, антисеміти не втрачають можливості звинуватити євреїв” [57], – наголосили автори аналітичної доповіді.

Слід зазначити, що особливий відгук серед антисемітськи налаштованих жителів англосовітських країн знайшли концепції, які пов’язують традиційні міфи про змову проти Заходу „секти саббатіанців” з новими звинуваченнями у створенні вірусу COVID-19. Так, одна з публікацій про „всесвітню єврейську змову”, яка поширюється в соціальних мережах колишнім спортивним оглядачем, громадянином Великої Британії Девідом Айком – включаючи твердження про те, що „єврейські окультисти”, або „франкські саббатіанці”, несуть відповідальність за пандемію COVID-19 – була переглянута більше 30 мільйонів разів [58]. Такі дані, що наводяться в новій доповіді Центру протидії цифровій ненависті, свідчать про серйозне зростання рівня антисемітизму й популярності ідей „всесвітнього єврейської змови”. Мільйони користувачів Інтернету також спостерігали, як містер Аїк пояснює, що Білл Гейтс та „Ротшильди” є частиною цієї змови, а вакцини й мережі 5G зробили людей більш уразливими до цієї хвороби [58]. Дослідження Центру протидії цифровій ненависті (CCDN) демонструють масштаби розвитку „індустрії створення антисемітських міфів”. Так, аудиторія лише одного з акаунтів будь-якого з популярних пропагандистів „теорій змови”, яка налічує більше двох мільйонів підписників, може давати до 20 мільйонів фунтів стерлінгів річного прибутку, в основному коштом рекламодавців [58].

Також відео Девіда Айка на YouTube дають добрячий рекламний прибуток – як від Google Ads, так і від його спонсора – інвестиційної компанії, що намагається використовувати параною його послідовників у своїх політичних цілях. Після публікації доповіді керівництво CCDN закликала власників соціальних мереж видалити контент, створений паном Айком. Керівникам

Facebook, YouTube, Twitter та Amazon було відправлено спеціальний лист на підтримку цього звернення CCDH, підписаний співголовами Всепартійної парламентської групи з боротьби з антисемітизмом у британській Палаті громад – Ендрю Персі та Кет МакКіннелл. Опитування користувачів соціальних мереж показало – незважаючи на те, що протягом останніх 30 років традиційні ЗМІ значною мірою уникали публікацій про пана Айка, на сьогодні він відомий 51% британців, причому кожен восьмий житель Великої Британії переглядав одне з його численних відео або читав якусь із його книг. Наразі його вебсайт входить у перелік тисячі найбільш популярних у Великій Британії, і джерелом великої частини його трафіку є такі соціальні мережі, як Twitter та Facebook [58].

Також звіт, опублікований Центром Кантора при Тель-Авівському університеті, показав, що пандемія коронавірусу стала приводом для „інтенсивної й винятково потужної хвилі антисемітизму та антисіоністської пропаганди, яка звинувачує євреїв чи Ізраїль або в тому, що вони вигадали вірус, або в тому, що вони мають із ситуації якусь користь”. Дослідники Центру Кантора дійшли висновку, що „пандемія викликала унікальну всесвітню хвилю антисемітизму” [59].

Крім того, спеціальне дослідження вчених Оксфордського університету показало, що 19,1% населення Великої Британії певною мірою вважає, що „пандемія коронавірусу була організована євреями” [60].

Водночас схожі тенденції спостерігаються не тільки в англomовному світі, але й, наприклад, у Німеччині, де протягом літа 2020 року мусувалися ідеї про те, що „євреї на чолі зі Соросом організували пандемію коронавірусу за допомогою уряду Німеччини для того, аби здобути владу та вплив”. Зокрема, відомий німецький телеведучий Аттіла Хільдманн поширює теорії змови, які вихваляють Гітлера та засуджують „режим Ангели Меркель, яка встановила в країні комуністичну диктатуру” [61].

Варто зазначити, що сучасні антисемітські теорії змови не тільки й далі існують у розвинених країнах Заходу, але й знаходять досить великий відгук у певної частини населення. Звинувачення

євреїв у створенні вірусу COVID-19 та його поширенні світом стали ще однією причиною посилення антисемітських настроїв й підвищення рівня антисемітизму, який спостерігається в більшості країн Європи та Америки. Безумовно, успішність боротьби з поширенням теорій змови буде безпосередньо пов'язана зі зусиллями правоохоронних органів, а також протидією з боку релігійних діячів, лідерів громадської думки та політиків, зацікавлених у збереженні єдності суспільства й підтримуванні в ньому високого рівня толерантності.

Політика уряду Польщі щодо єврейської громади та збереження пам'яті жертв Голокосту

Активна участь Польської держави у розвитку єврейської культури, створенні музеїв Голокосту, реставрації синагог і молитовних будинків останніми роками стала позитивним прикладом політики щодо єврейської громади, який виділяється на тлі не тільки регіону Східної Європи, а й усього європейського континенту.

Одним з важливих елементів цієї політики є проведення масштабних наукових досліджень, спрямованих на знаходження нових історичних фактів й увічнення подвигу поляків, які рятували євреїв у період Голокосту. Велику роботу в цьому напрямі проводить Міністерство закордонних справ Польщі, укомплектоване коштом багатьох істориків, що перейшли на дипломатичну службу. На початку вересня 2020 року Посольство Польщі в Ізраїлі опублікувало електронну книгу про діяльність польських дипломатів під час Другої світової війни, зокрема, про зусилля з порятунку євреїв від Голокосту. У книзі розповідається про групу польських дипломатів часів Другої світової війни, що працювала в Берні й підбила сотні паспортів, які допомогли врятувати євреїв від Голокосту [62].

Ця книга написана на івриті й викладена на сайті Посольства Польщі в Тель-Авіві. Електронна книга містить 24 оповідання, які описують широкий спектр подій та епізодів, що відображають роботу дипломатів Польщі під час війни. Серед них: історія про зашифровану телеграму, надіслану міністром закордонних справ

Польщі Юзефом Беком у польські Посольства Парижа та Лондона 1 вересня 1939 року з вимогою повідомити тамтешньому уряду про німецьке вторгнення в Польщу, а також історія польського посла в Москві Вацлава Гжибовського, який відмовився схвалити дипломатичну ноту, що виправдовує радянську агресію проти Польщі 17 вересня, та інші. Електронна книга також містить безліч матеріалів, присвячених польсько-єврейським відносинам [62].

Одна з історій нагадує про історичний концерт піаніста польсько-єврейського походження Артура Рубінштейна в ООН у Сан-Франциско у 1945 році. Обурений тим, що Польщу не запросили на конференцію, А. Рубінштейн припинив грати на піаніно та попросив аудиторію, в яку входила радянська делегація, встати. Він сказав: „У цьому залі, де зібралися великі народи, аби зробити цей світ кращим, я не бачу прапора Польщі, від імені якої велася ця жорстока війна, і тепер я буду грати польський національний гімн” [62].

Зміст цієї книги перегукується зі змістом англійської книги, що була представлена МЗС Польщі в „Wiener Holocaust Library” в Лондоні й також присвячена роботі польських дипломатів у Берні, які рятували євреїв у період Голокосту. У так званому „Списку Ładoś” наводяться відомості про людей єврейського походження, які отримали підроблені паспорти від групи польських дипломатів, що намагалися врятувати людей від нацистів під час Другої світової війни. Книга дістала свою назву на честь Олександра Жадога, польського дипломата, який під час війни очолював неформальну групу в Берні (Швейцарія), що виготовляла паспорти для євреїв з гетто в окупованій німцями Польщі. „Список Ładoś” був опублікований польською мовою в грудні 2019 року Польським інститутом Пілецького. Він містить імена понад 3000 осіб єврейського походження, які отримали підроблені паспорти нейтральних країн. Книгу також було представлено в Hebrew Union College в Нью-Йорку [63].

Слід зазначити, що, окрім проведення історичних досліджень, важливою частиною політики польського уряду є боротьба з крайніми правими партіями, які прагнуть принизити або нівелю-

вати значення трагедії Голокосту. Так, польські політичні лідери блокували резолюцію, яка мала зупинити реституцію майна, втраченого євреями під час Голокосту. Правляча партія Польщі PiS рішуче виступила проти пропозиції крайніх правих сил, які вимагали зупинити реституцію власності, що належала євреям та іншим особам до початку Голокосту [64].

Крайні праві активісти зібрали достатньо підписів, аби представити цей проект резолюції в Сейм, нижню палату польського парламенту, який заборонив би перерозподіл „спадкової власності” – власності, що належала приватним особам. Багато з них були євреями, яких було вбито під час Голокосту і чії спадкоємці, якщо вони існують, ніколи не подавали заяв на реституцію. „Забороняється вживати будь-які дії, спрямовані на задоволення претензій щодо майна його спадкоємцями, включно із переговорами, укладенням розрахунків, визнанням претензій та дій, що стосуються майна, а також згодою на посередництво, переговорами сторін з посередництва або виплатою грошових компенсацій” [64], – ідеться в проекті. У ньому також говориться про те, що нацистська Німеччина, а не Польща, несе відповідальність за все, що сталося в Польщі, коли вона була окупована Німеччиною. Виступаючи від імені партії „Право і справедливість”, депутат Аркадіуш Муларчік зазначив, що в проекті резолюції немає необхідності, оскільки „проблеми безхазяйних земель у Польщі насправді не існує”. Мацей Конечний, депутат „Left Together”, назвав проект антисемітським, додавши, що це була „кампанія залякування євреїв, які, на думку її ініціаторів, збираються пограбувати Польщу” [64]. За даними Всесвітньої організації реституції євреїв Польща вже заплатила мільйони доларів як компенсацію за власність, що належала єврейським громадам, але стала однією з небагатьох великих країн Східної Європи, яка не вжила жодних заходів щодо повернення самої власності.

Політика уряду Польщі щодо єврейської общини реалізується на тлі зростаючого антисемітизму в регіоні Східної Європи, про який останнім часом попереджає багато експертних організацій. Так, опитування Антидефамційної ліги (ADL)

свідчать про зростання антисемітських настроїв у Східній Європі. Антидефамаційна ліга опублікувала результати соціологічного опитування 2019 року, яке охопило близько 9000 осіб в 18 країнах [65]. Дані переважно узгоджуються із результатами попередніх опитувань, проведених у цих країнах 2017 року, проте Україна, Польща, Угорщина і Росія показали істотне зростання. У цих країнах 46%, 48%, 42% й 31%, відповідно, з 2015 опитаних за випадковою репрезентативною вибіркою продемонстрували те, що ADL вважає „антисемітськими настроями” [65]. В опитуванні 2017 року показники країн були набагато нижчими: в Україні, Польщі та Угорщині – 32%, 37% й 40%, відповідно. У Росії цей показник підскочив з 23% під час попереднього опитування 2015 року до 31% 2019 року. Водночас серед країн Західної Європи Швеція посіла найнижче місце за „індексом антисемітизму” (4%). У Бельгії соціологи ADL зафіксували зростання антисемітизму на 24%, що на три пункти більше, ніж 2017 року. У Франції цей показник залишився без змін з 2015 та 2017 років (17%). У Сполученому Королівстві 2019 року він становив 11%, що на один пункт нижче рівня 2017 року. „Ми глибоко занепокоєні тим, що приблизно кожен четвертий європейець має ті антисемітські переконання, які існували ще до Голокосту”, – сказав репортеріві агентства JTA Джонатан А. Грінблатт, генеральний директор ADL. Під час опитування респондентів просили схвалити ті чи інші твердження, що стосуються євреїв, зокрема: „У євреїв занадто багато влади в діловому світі”, „Євреї несуть відповідальність за більшість світових воєн” і т. д. [65].

Політика польського уряду щодо „єврейського питання” зазнала протягом 2010-х років значної трансформації – від підтримки крайніх правих організацій, традиційно налаштованих до євреїв вороже, до державної підтримки єврейської культури, відновлення синагог й надання десяткам тисяч жителів Ізраїлю польського громадянства. Польський уряд під час правління партії „Право і справедливість” уперше за багато років розвиває програми увічнення пам’яті представників Польської держави, які

рятували євреїв у період Голокосту. Це вселяє довіру й стриманий оптимізм щодо майбутнього єврейської общини в Польщі.

Характерні особливості розвитку єврейської громади Франції у 2020–2021 рр.

Протягом останніх десятиліть Франція є країною з найчисленнішим єврейським населенням в Європі, і „єврейська тема” присутня в політичному житті цієї країни найбільш виразно. Після виходу Великої Британії із її 300-тисячною єврейською громадою зі складу ЄС переважна більшість євреїв Європи проживає у Франції, а тому позиція офіційного Парижа щодо тієї чи іншої проблеми, пов’язаної із життям єврейської общини, є як ніколи актуальною. Період пандемії позначився не лише на падінні рівня злочинності у Франції та Європі в цілому, але частково й на рівні антисемітських злочинів. За даними Служби безпеки євреїв Франції (Service de Protection de la Communauté Juive) кількість антисемітських інцидентів у Франції у 2020 році знизилася на 50%, порівняно із попереднім роком, проте кількість фізичних нападів на ґрунті антисемітизму практично не змінилася, незважаючи на карантин, пов’язаний із пандемією COVID-19. Усього в 2020 році SPCJ зареєструвала 339 інцидентів, порівняно з 687 випадками 2019 року. Згідно з даними річного звіту організації, опублікованого 27 січня 2021 року, 44 з 45 випадків із загальної кількості були фізичними нападами на євреїв. В одному з випадків 29-річний чоловік був побитий двома темношкірими хуліганами, що називали його „брудним євреєм”. Це сталося в ліфті будинку в Парижі, де живуть батьки постраждалого. Теорії змови, пов’язані з пандемією COVID-19, склали більшість задокументованих онлайн-проявів антисемітизму, зазначалося в доповіді SPCJ [66].

Одним з найгучніших проявів антисемітизму, що обговорювався практично всім французьким суспільством, став випадок у Страсбурзі, де базується Європейський парламент і який є важливим центром політичного життя країни. Під час інциденту французька поліція заарештувала нелегального мігранта з Алжиру – Едіна, який, працюючи кур’єром у Страсбурзі,

відмовився доставляти їжу до двох кошерних ресторанів, заявивши, що він „не обслуговує євреїв”. Депутат французького парламенту Меєр Хабіб написав про це 13 січня 2021 року, після чого історія облетіла усі світові ЗМІ. Після того, як Едін скасував замовлення від єврейських організацій у службі Deliveroo, правоохоронні органи почали розслідування у справі про релігійну дискримінацію. У Франції й більшості інших країн ЄС діють закони, що забороняють відмовляти в наданні комерційних послуг на підставі раси, етнічної належності, віросповідання, зовнішності, статі та інших ознак [67].

Інший випадок мав менший резонанс на території Франції, проте так само сильно вразив єврейську світову спільноту. Француженка, яка посіла друге місце на загальнонаціональному конкурсі краси „Міс Франція”, отримала численні погрози в Твіттері з боку антисемітів після того, як розповіла суддям конкурсу про те, що її батько – ізраїльтянин. „У мене досить різне коріння: моя мати сербохорватка, батько – італієць ізраїльського походження. Це подарувало мені пристрась до географії та пізнання інших культур”, – зазначила Ейпріл Бенаюм 19 грудня 2020 року під час проведення конкурсу. Після цього вона отримала потік погроз у Твіттері, зазначає газета „Джерузалем пост”. Їй писали: „Гітлер забув про тебе” і погрожували розправою. Міністр внутрішніх справ Франції підтримав дівчину, заявивши, що правоохоронні органи „опікуються цією справою”, яку він назвав „шокуючою”. 21-річна Е. Бенаюм має титул „Міс Прованс”, зазначала агенція новин JTA. Амандін Петі, яка виграла конкурс „Міс Франція”, вже заявила, що ці твіти „дуже розчаровують” і вона „повністю підтримує” Ейпріл [68].

Загалом погрози й напади на євреїв у Франції протягом 2020 року залишалися на традиційно високому рівні. В країні дуже поширений побутовий антисемітизм, який багато колишніх членів громади, що переїхали до Ізраїлю, називають основною причиною від'їзду з країни. При цьому поліцейські реагують доволі оперативно, беручи до уваги рівень небезпеки терористичних атак, які найчастіше спрямовані на представників єврейської національ-

ності та єврейські громадські об'єкти. Так, наприклад, французька поліція заарештувала двох дорослих та двох неповнолітніх громадян, підозрюваних у нападі на єврейську сім'ю. Інцидент стався неподалік від Парижа 17 грудня. „Вчора вночі, під час Хануки, сім'я з Обервільє піддалася нападу через те, що вони євреї. І це – у Франції в 2020 році. Зловмисників оперативно затримали представники правоохоронних органів”. „Вони повинні бути покарані у зв'язку зі серйозністю цих фактів” [69], – написав у Твіттері міністр внутрішніх справ Франції Джеральд Дарманін. Як повідомляє „Le Parisien”, до інциденту з машини єврейської сім'ї лунали пісні на івриті, що й могло стати причиною нападу антисемітів. Комуна й північне передмістя Парижа Обервільє – досить бідний муніципалітет, де проживає велика кількість людей, що сповідує іслам, і в якому розташована єврейська школа. „Інцидент нагадує про хиткість становища євреїв, що ідентифікують себе як такі у Франції” [69], – зазначила репортеріві „Le Parisien” президентка Союзу єврейських французьких студентів (UEJF) Неомі Мадар.

Важливою частиною антисемітської риторики у Франції протягом 2020 року залишалися різноманітні теорії змови, що містять звинувачення євреїв в організації пандемії коронавірусу. „Антисемітизм переслідував французьке суспільство протягом століть, спалахуючи під час кризи – особливо під час епідемій”, – зазначало з цього приводу агентство ЖТА [70]. Наприклад, у XIV столітті багато євреїв було вбито у Франції під час епідемії „Чорної Смерті” після того, як їх звинуватили у розповсюдженні хвороби шляхом отруєння колодязів. В одному тільки Страсбурзі, згідно з даними з книги історика Роберта Готфріда, присвяченій цьому періоду французької історії, 2000 євреїв було спалено живо за наказом місцевої ради. „Це глибоко сумно й огидно, але пандемія коронавірусу – це нагадування про те, що євреїв будуть звинувачувати в будь-якій епідемії, чи то сьогодні, чи то 1347 року”, – сказав Марк Нобель, історик, який з 2002 року очолював департамент досліджень у CRIF – зонтичної групи французьких єврейських громад.

Протягом декількох тижнів 2020 року карикатура на Аньєс Бузін (міністерка охорони здоров'я Франції у 2017–2020 роках), зображена у вигляді єврея, що виливає отруту в колодязь, облетіла багато засобів масової інформації. Карикатуру було передруковано зі ЗМІ та опубліковано в соціальних мережах десятки тисяч разів, зазначає ЖТА. Ще одне вірусне зображення, що розійшлося по мережах, демонструє антисемітську карикатуру „Щасливий торговець” із усміхненим євреєм, що потирає долоні. На карикатуру було накладено обличчя А. Бузін. Окрім того, є досить поширеним відео, на якому Бузін та її чоловіка Іва – також єврея за національністю – звинувачують у тому, що вони відмовилися від використання хлорохіну – протималарійного препарату, який як можливий засіб лікування від коронавірусу рекламують деякі особи, включно з президентом Дональдом Трампом. Але ефективність дії препарату на коронавірус не доведена. Ролик набрав 170 000 переглядів на YouTube, а потім був вилучений. Ален Сорал, заперечувач Голокосту, неодноразово засуджений за розпалювання ненависті до євреїв, повідомив у відео, розміщеному ним на YouTube, що вірус використовується „світським суспільством, яке нам заборонено називати”, яке „хоче заробити на французах, послабивши їх величезною кількістю загиблих” [70].

Слід зазначити, що влада Великої Британії веде найефективнішу боротьбу з антисемітизмом в Європейському Союзі. Уряд одним з перших визнав суворе визначення антисемітизму, запропоноване Міжнародним альянсом у пам'ять про Голокост (IHRA), і наразі примушує зробити те саме місцеву владу, вищі, відомства, ретельно відстежуючи випадки антисемітизму та охороняючи громаду за допомогою фахівців Community Security Trust. У Франції справи йдуть дещо гірше, і для уряду цей шлях лежить тільки в майбутньому. Тим не менш, його треба буде пройти, враховуючи Brexit та необхідність „повести за собою” уряди інших країн, аби показати приклад толерантності й поваги до прав національних меншин, декларовані Францією в багатьох міжнародних документах.

Основні тенденції протидії расизму та антисемітизму в Великій Британії у 2020–2021 рр.

Боротьба із расизмом та антисемітизмом стала протягом 2020–2021 років одним з найактуальніших питань суспільного життя Великої Британії. Активізація в Сполучених Штатах руху Black Lives Matter після вбивства поліцейськими темношкірого американця Джорджа Флойда викликала хвилю масових протестів у всьому світі й призвела до того, що влада провідних країн Заходу почала переглядати не тільки свою роль в історії работоргівлі, а й сучасні стандарти щодо боротьби з расизмом та ксенофобією. Ця тенденція торкнулася й Великої Британії, де мали місце народні заворушення в Бристолі, Лондоні, Оксфорді та інших регіонах, а також активізувалися громадські кампанії, спрямовані на відстоювання інтересів та прав темношкірих меншин [71].

Одним з найвпливовіших британських політичних лідерів, що висловили підтримку руху Black Lives Matter, став мер Лондона Садік Хан. Він заявив, що, незважаючи на те, що пам'ятки столиці значною мірою відображають Вікторіанську епоху в історії Великої Британії з усією її суперечливістю, всі пам'ятники людям, пов'язаним з работоргівлею, повинні бути знесені [72].

Виступаючи на телеканалі „Sky News”, мер Лондона запевнив, що створена Комісія у справах розмаїття в громадській сфері проведе ревізію всіх визначних пам'яток столиці, включаючи навіть фрески й твори вуличного мистецтва. Також будуть переглянуті назви вулиць та інші найменування на честь работорговців. Пам'ятники таким работорговцям, як Роберт Мілліган, Вільям Бекфорд, Джон Кесс й Томас Гай, були вказані як перші об'єкти цієї нової політики. Виступаючи на програмі BBC Radio 4 „Сьогодні”, мер Лондона, зокрема, наголосив: „Одна з речей, які я розумію, полягає в тому, що я не маю права володіти ділянками або навіть частиною землі, на якій розміщені ці статуї. Але це дещо ширша розмова про різноманітність громадських кіл у нашому місті, яку я хочу вести” [73].

Статуя Міллігана, шотландського купця XVIII століття, що володів 526 рабами на своїй ямайській цукровій плантації, стоїть

біля Музею доків поруч з доком Західної Індії, який він допоміг створити біля Кенері-Ворф. Вважається, що Бекфорд, заможний політик, що двічі обіймав посаду лорд-мера Лондона в XVIII столітті, мав приблизно 3000 рабів на своїх плантаціях на Ямайці. Його статуя стоїть у лондонській Ратуші. Кесс брав участь у работоргівлі як член суду помічників Королівської африканської компанії в період з 1705 по 1708 рік. Томас Гай, на честь якого названий Госпіталь у боро Саутерк, колись мав монополію на торгівлю рабами в іспанських колоніях у Північній та Південній Америці [73].

Позицію мерії Лондона підтримали також представники королівської сім'ї. Зокрема, принц Гаррі заявив у своєму інтерв'ю про те, що „кожна людина на планеті” зможе перемогти расизм, заявивши, що соціальні мережі розпалюють „кризу ненависті”. 35-річний принц Гаррі дав відверте інтерв'ю для кампанії Color Of Change, обговоривши, зокрема, „системний расизм та людей, що використовують свої привілеї для змін”. У розмові з лідером руху за громадянські права США Рашадом Робінсоном він наголосив: „Як ми вже говорили раніше, це торкнеться кожного з нас, це стосується не тільки темношкірої спільноти, а й кожної людини та всієї планети прямо зараз... ми повинні знайти коріння проблеми, джерело проблеми і фактично виправити її там” [74]. Відеозапис цього інтерв'ю було опубліковано в Інтернеті, й у підписі до нього була використана цитата принца Гаррі: „Нерівність не така сумна, як автомобільна аварія, оскільки вона була сфабрикована” [74]. За словами співавторів книги герцога й герцогині Сассекських Оміда Скобі та Керолайн Дюран, Меган Маркл відіграла ключову роль у тому, аби допомогти своєму чоловікові стати більш відданим справі боротьби із расизмом.

На тлі загострення антисемітизму, що відбулося в період пандемії коронавірусу, з'явилися заклики об'єднати зусилля єврейської громади Великої Британії та темношкірих меншин.

Так, тіньовий міністр юстиції Лейбористської партії Великої Британії Девід Леммі заявив про необхідність спільної боротьби темношкірих та євреїв проти расизму. Він наголосив, що

„темношкірі та єврейський народ поділяють історичний біль, а тому повинні боротися із расизмом разом”. Цю заяву Леммі зробив під час спеціального заходу Black Lives Matter Everywhere, який проходив у лондонському єврейському культурному центрі JW3. Девід Леммі використав виступ на заході, аби розповісти про історичний „райдужний альянс”, який існував між темношкірими та єврейськими громадами в усьому світі, що, за його словами, стало „критичним моментом” у боротьбі з расизмом, зазначає „Jewish Chronicle” [75].

Захід був організований Єврейською радою з расової рівності (JCORE) у відповідь на масові протести, викликані вбивством американськими поліцейськими темношкірого громадянина Джорджа Флойда. Підкреслюючи вплив структурного расизму й колоніалізму на долю темношкірих, депутат британського парламенту від Тоттенгема зазначив, що нинішня пандемія також непропорційно вразила темношкірі й єврейські громади. Наголошуючи на необхідності єдиної відповіді на „це й великий виклик”, пан Леммі додав: „Я сподіваюся, що ми зможемо зберегти єдність у боротьбі проти цього жахливого зла, яке вражає людей. Дуже важливо нагадати аудиторії про цей райдужний альянс, який існував між нашими двома громадами, через увесь цей історичний біль і наше розуміння” [75].

Політик підкреслив, що „історичний біль” також є „біблійним болем”, який укорінений в загальний сенс „вигнання”. Він також розповів про роль єврейських адвокатів в американському русі за громадянські права та в Південній Африці в боротьбі проти апартеїду й нагадав: коли багато темношкірих людей, які приїжджали до Великої Британії, намагалися винайняти житло, тільки єврейські власники нерухомості віддавали в оренду біженцям свої будинки й квартири. Більше 2000 осіб подивилися онлайн-захід JW3, в якому також взяли участь генеральний директор центру Раймонд Сімонсон, виконавчий директор JCORE д-р Едді Фрідман, темношкіра єврейська журналістка Надін Бетчелор-Хант та інші [75].

Слід зазначити, що на заклик влади та відомих громадських діячів перейменувати вулиці й знести пам’ятники відреагувало й

багато представників бізнесу. Так, керівництво мережі британських пабів Greene King перейменувало чотири паби в Англії через їхній можливий зв'язок із расизмом, зокрема, три паби з назвою „Black Boy” та один з назвою „Black’s Head”. Представник компанії Greene King заявив: „Ми повинні зробити цей крок, якщо хочемо продовжити наш шлях з перетворення на дійсно антирасистську організацію” [76].

Керівний директор Greene King Уейн Шурвінгтон визнав: точних доказів того, що назви пов’язані з расизмом, немає, але „є така думка”. Раніше компанія Greene King уже вибачалася за свій зв’язок з рабством, оскільки у 1799 році була названа на честь власника плантації Бенджаміна Гріна. Виконавча директорка аналітичного центру з питань расової рівності Runny me de Trust Халима Бегум схвалила рішення про перейменування пабів, заявивши, що ці назви були „щоденним нагадуванням про історію утисків”. Нові назви для пабів було визначено шляхом громадського голосування, у якому взяли участь близько 7000 осіб. Так, було прийнято рішення про перейменування пабу „Black Boy” в Бері-Сент-Едмендс на „West Gate”; інший однойменний паб в Садбері (графство Суффолк) дістала назву „Lady Elizabeth” і ще один в Шінфілді (Беркшир) стане „Shinfield Arms”. При цьому паб „Black’s Head” в Уірксворті (Дербішир) перетвориться на „Quarryman” [76].

Загалом розвиток руху Black Lives Matter відіграв позитивну роль в активізації боротьби з расизмом у сучасній Великій Британії. Ефективність боротьби з такими явищами, як антисемітизм, расизм та ксенофобія, найчастіше пов’язана з необхідністю протистояти політичним силам, що використовують подібну риторіку для розв’язання нагальних політичних проблем. Робота експертів, правоохоронців та політиків у Великій Британії дозволяє виявити політичний расизм та політичний антисемітизм і протистояти цим явищам, а також не допустити розростання антисемітських настроїв у суспільстві, зокрема, на побутовому рівні, що в деяких інших країнах Європи (наприклад, у Франції) вже стало досить поширеною проблемою, яку майже неможливо розв’язати.

Сучасна єврейська громада Австрійської Республіки: особливості та перспективи розвитку

Єврейська громада Австрії є однією з тих сучасних громад Центральної Європи, що розвивається найбільш динамічно. Для цієї громади є характерним різноманіття: наприклад, у Відні можна зустріти громади бухарських, гірських, російськомовних євреїв, релігійні громади всіх напрямів юдаїзму. У країні діє велика кількість єврейських культурних центрів, у вищих навчальних закладах розвивається такий напрям досліджень, як єврейська історія і культура. Уряд країни проводить жорстку політику щодо антисемітизму, і його рівень нижчий, ніж в інших країнах цього регіону, зокрема в Німеччині. Проте антисемітизм усе ж присутній, і його моніторинг є важливою часткою діяльності моніторингових організацій, які працюють у тісному зв'язку з правоохоронними органами [77].

Так, згідно із даними опитування, проведеного до початку пандемії, в 2019 році трохи більше 30% австрійців мали ті чи інші антиєврейські упередження, і це було набагато менше, ніж в 2018 році. Згідно із даними опитування, проведеного на замовлення уряду Австрії Інститутом емпіричних досліджень серед 2000 респондентів за репрезентативною вибіркою, 31% опитаних погодився з твердженнями, які є прикладом антиєврейських переконань. У 2018 році цей показник становив 46%. Ці статистичні дані були представлені на спеціальній пресконференції у Відні особисто президентом Національної ради Австрії Вольфгангом Соботкою, що свідчить про високий рівень контролю згаданої проблеми в країні [78]. Опитування, що мало назву „Австрія – дослідження антисемітизму 2020 року – аналіз результатів”, містило такі твердження, як „Євреї намагаються скористатися тим фактів, що вони були жертвами нацистської епохи” (28%) та „Євреї мають занадто великий вплив в Австрії” (11%). Окрім цього опитування, яке було профінансоване урядом Австрії, раніше, 2014 та 2019 років, на цю тему в країні проводилося опитування Антидефамційної ліги для світового рейтингу Global 100. Згідно з цими даними, поширеність антисемітських поглядів становила 28% та 20%, відповідно. Згідно

з даними рейтингу ADL, Австрія опинилася в групі країн з найвищим рівнем антисемітизму. Показник країни був вище середнього показника в 24% і набагато вищим, ніж у Нідерландах (5%), Великій Британії (8%) та США (9%) [78].

Незважаючи на серйозну роботу правоохоронних органів Австрії, не вдалося запобігти трагедії, яка сталася 2 листопада 2020 року. Під час терористичного акту, скоєного в єврейському кварталі Відня, декілька злочинців відкрили вогонь по людях, що сиділи у вуличних кафе поряд із синагогою Штатттемпель. В результаті чотири людини загинули, а поранення отримали сімнадцять осіб [79].

Важливою частиною дискусії з „єврейського питання” в сучасній Австрії є різна оцінка подій минулого, яку мають представники єврейської громади та влади. Однією з історичних постатей, навколо яких точаться запеклі дискусії, є Карл Люгер, колишній мер Відня, який був затятим антисемітом, проте багато зробив для розвитку австрійської столиці [80]. Зокрема, уряд Відня захищає пам'ятник К. Люгерові, розташований на бульварі Рінгштрассе, який постійно атакують протестуючі антифашисти та інші активісти, що розпилюють на нього графіті й вимагають його демонтажу. К. Люгер був мером Відня протягом 13 років до своєї смерті 1910 року у віці 65 років. Він був широко відомий антисемітською риторикою, яка, як кажуть, надихала Адольфа Гітлера, що в молодості жив у Відні. Гітлер колись писав у „Майн Кампф”, що він відчуває „неприховане захоплення” особистістю К. Люгера [80]. Через часті нападки на євреїв К. Люгер зазнав кілька кар'єрних невдач, проте не відмовився від своєї риторики. В одній з промов, виголошених перед членами Асоціації християнських соціальних працівників у Відні 20 липня 1899 року, К. Люгер заявив: „Вплив на маси перебуває в руках євреїв серед нас, велика частина преси знаходиться в їхніх руках, переважна більшість капіталу й особливо великого бізнесу знаходиться в руках євреїв, а євреї тут практикують тероризм... Як можна думати про це без гніву?! Перш за все, йдеться про звільнення християнського народу від панування юдаїзму в Австрії” [80].

Ще одна дискусія навколо історії австрійських євреїв розгорнулася з питання створення Стіни Шоа у Відні. Центр документації історії австрійського опору (DÖW) відкинув критику щодо Меморіалу жертвам Голокосту у Відні, який називають „історично неточним і політично мотивованим”. Будівництво Стіни, яка буде складатися з декількох гранітних плит висотою понад 2 метри, почалося в червні 2020 року. Коли зведення завершиться, на ній будуть вказані імена більш ніж 64 000 австрійських євреїв, загиблих у період Голокосту. Концепція Стіни була запропонована Куртом Таттером, австрійсько-канадським художником, що пережив Голокост, який, як і раніше, бере активну участь у будівництві. Ідея була озвучена французьким філософом Бернардом-Анрі Леві й підтримана учасниками конференції з антисемітизму у Відні в лютому 2018 року. Імена, які нанесуть на Стіну, будуть взяті з бази даних DÖW. Деякі історики стверджують, що нацисти часто фальсифікували особисту інформацію в офіційних звітах, а тому список імен буде неточним. Критики також вважають, що створення Стіни Шоа було політично мотивованим, оскільки таким чином канцлер Себастьян Курц прагнув відвернути увагу громадськості від його вступу до коаліції із Партією свободи, який відбувся у грудні 2017 року [81].

Незважаючи на наявність безлічі проблем, з якими стикається єврейська громада Австрії, уряд країни йде назустріч у багатьох питаннях. Одним з кроків, які символізують вибачення влади за події Голокосту та солідарність з єврейською громадою, став новий закон про надання громадянства Австрії нащадкам жертв Голокосту. Австрія дозволила нащадкам жертв Голокосту отримувати громадянство з 1 вересня 2020 року. До того, як була ратифікована поправка до закону про громадянство Австрії, право на отримання громадянства мали лише ті жертви Голокосту, що залишилися в живих, і тільки у разі, якщо вони покинули Австрію через переслідування нацистів до початку травня 1945 року. Однак тепер десятки тисяч ізраїльтян, згідно із новим правилом, отримають право на австрійське громадянство. Що важливо, процес подачі заявки буде безкоштовним. Поправка „відповідає

постійним зусиллям країни щодо примирення з усіма, хто постраждав від тоталітарного нацистського режиму в Австрії”, говорить на вебсайті уряду Австрії [82].

Вісімдесят чотирирічний ізраїльтянин Бен Ціон Лапід, уродженець Відня, став першим євреєм, який повернув собі австрійське громадянство відповідно до нового закону. Ізраїльтянин, який покинув Австрію сімдесят шість років тому у віці вісім років, отримав паспорт в Посольстві Австрії в Ізраїлі 4 вересня 2020 року за кілька днів після того, як новий закон набув чинності. Очікується, що тисячі євреїв, які проживають у різних країнах світу, подадуть заяву на отримання австрійського громадянства, і багато хто зможе переїхати в цю країну. „Я переживаю осінь свого життя, мені все одно, хто я і як, але я хочу дещо залишити своїм чотирьом дітям та восьми онукам. Тепер ви також можете стати австрійцями, і якщо вам коли-небудь доведеться виїхати звідси... тоді у вас буде така можливість” [83], – сказав Лапід своїй родині. „Для мене це повне коло... Я був дитиною. Звичайно, Ізраїль – моя домівка, але це теж щось на кшталт повернення додому. Тому що я досі розмовляю німецькою і мені цікаво, що відбувається в Австрії. І тому, що мій брат живе в Австрії” [83], – додав пенсіонер. Б. Ц. Лапід утік з Австрії зі своєю матір’ю в 1946 році. Після цього він жив у Словенії та Італії, перш ніж сісти на переповнений човен та відправитися до Підмандатної Палестини, – зазначає ЖТА. Чоловік сказав, що взяв собі в Ізраїлі прізвище „Лапід”, що означає „факел”, тому що для нього це означає „свобода”.

Єврейська громада Австрії є одним з позитивних прикладів вільного розвитку громади національних меншин у країнах Євросоюзу. Тут захищають права членів єврейської громади, опікуються їхньою безпекою, приділяють увагу позитивній взаємодії лідерів громади та влади країни. Також хорошим прикладом для урядів інших країн світу є політика австрійського уряду щодо надання громадянства нащадкам жертв Голокосту, турбота про безпеку об’єктів і реагування на потреби громади, яке спостерігається на найвищому політичному рівні.

Сучасна єврейська громада Словаччини: характерні особливості та перспективи розвитку

Вивчення особливостей розвитку єврейської громади Словаччини є важливим дослідницьким завданням. Словаччина й сусідні країни – як-от Україна – мають багато спільного, і досягнення щодо „єврейського питання” в політиці словацького уряду здатні стати позитивним прикладом на шляху їх реформування та інтеграції в ЄС. Єврейська громада Словаччини – країна, яка існує з 1 січня 1993 року як незалежна держава – динамічно розвивається. Єврейські громади, створені в Братиславі, Кошиці, Пряшеві, Левиці та Нове Замки, об’єднані в федерацію, також в країні діє головний рабінат. У 1991 році в Братиславі було створено Музей єврейської культури Словаччини [84]. Слід зазначити, що спочатку у Словаччині склалися гарні міждержавні відносини з Ізраїлем, який визнав Словаччину одразу ж після проголошення нею незалежності. Народ Ізраїлю віддає данину пам’яті словакам, які рятували євреїв у період Голокосту. Зокрема, тільки у 2018 році дванадцять словаків були нагороджені званням „Праведники народів світу”. „Надзвичайно мужні люди, які в найтемніші часи робили те, що мало хто міг зробити, аби врятувати людей від неминучої смерті”, – зазначив з цього приводу ізраїльський посол Цві А. Вапні [85].

Історики знаходять все більше прикладів порятунку євреїв словаками. Одним з найбільш відомих Праведників світу був єпископ Петро Гойдич, який врятував півтори тисячі євреїв. Католицький монах Павло Петро Гойдич народився в Словаччині у 1888 році. У 1938 році нацистська Німеччина окупувала регіон й ввела на території Словаччини антиєврейські закони, таким способом обмежуючи пересування євреїв та виключаючи єврейських дітей з загальноосвітніх шкіл.

„25 січня 1939 року, за два дні після заснування словацьким Автономістським урядом спеціального комітету, якому було доручено визначити програму вирішення єврейського питання, єпископ написав спеціального листа, адресованого всім парафіям його пражівської єпархії”, – наголошується в листі Яд Вашем, Ізраїльського музею історії Голокосту. „У цьому листі він

попередив про катастрофічні наслідки, які може викликати така дискримінаційна політика. Він нагадав людям основний принцип їх віри – що кожна людина має рівні права перед обличчям Б-га. Він також попередив про наслідки нацистської ідеології та расизму”, – підкреслюється в документі. Діяльність П. П. Гойдича не подобалася фашистському словацькому уряду [85].

Улітку 1939 року інші священники Словаччини почали бойкотувати П. П. Гойдича та написали меморандум, в якому висловили незадоволення його діями. У 1940 році Ватикан прийняв його відставку з посади апостольського адміністратора, в той самий час призначивши єпископом Пряшівської єпархії. Тим часом новий президент Словаччини Йозеф Тисо, який також був священником, почав експропріювати єврейську власність та депортувати євреїв в окуповану нацистами Польщу. Після завершення Другої світової війни уряд Чехословаччини засудив Тисо до смертної кари за державну зраду, придушення свободи та злочини проти людяності [85].

Як відзначають сучасні історики, єпископ П. П. Гойдич рятував євреїв, видаючи їм фіктивні довідки про перехід у католицизм. При цьому більшість „звернених” і далі сповідувала юдаїзм. Йому приписують пряму або опосередковану участь у порятунку близько півтори тисячі євреїв. У 2007 році Яд Вашем удостоїв єпископа П. П. Гойдича звання „Праведника народу світу”. Після закінчення Другої світової війни комуністичний уряд Чехословаччини засудив П. П. Гойдича до довічного ув’язнення через те, що він відмовився зректися греко-католицької віри, яка була оголошена поза законом. Багато листів, написаних владі врятованими євреями, не допомогли, і П. П. Гойдич помер 1960 року в Леопольдівській колонії в день свого 72-річчя [85].

Однією з найбільш важливих віх в діалозі з єврейською громадою стало те, що уряд Словаччини 8 вересня 2021 року попросив вибачення за Наказ „Про правовий статус євреїв”, також відомий як „Єврейський кодекс”, прийнятий у 1941 році. Цей кодекс мав 270 параграфів й був одним з найбільших правових актів, ухвалених урядом країни того часу. Закон встановив нове визначення єврея, засноване на расовому принципі. Правова

норма, прийнята 80 років тому союзним нацистам словацьким урядом, передбачала позбавлення євреїв їх людських та громадянських прав, включаючи доступ до освіти й певних професій. „Словацький кабінет вважає своїм моральним обов'язком публічно висловити жаль з приводу злочинів, скоєних владою того часу, особливо з приводу прийняття вартої засудження постанови, що обмежувала основні права осіб та свободи громадян єврейського походження від 9 вересня 1941 року” [86], – йдеться в повідомленні уряду Едуарда Гегера.

Важливою подією також став візит у Словаччину Папи Римського Франциска II, покликаний допомогти покращенню відносин між католиками та юдеями. 13 вересня 2021 року Папа Франциск II зустрівся з членами єврейської громади, включно з тими, хто пережив Голокост, у символічному місці – на Рибній площі Братислави, що вважалася єврейським районом міста, де колись стояла синагога. „Спочатку ми думали, що Його Святість зустрінеється лише з керівництвом єврейської громади де-небудь в офісі. І ми були приємно здивовані, коли Ватикан повідомив, що Папа Франциск відвідає Рибну площу, місце, яке є дуже символічним і викликає багато емоцій у членів нашої громади” [87], – розповів голова Центрального союзу єврейської громади Словаччини Річард Дуда. Протягом століть на Рибній площі було дві культові споруди – собор Святого Мартина та синагога, яку комуністичний уряд Словаччини зніс у 1969 році для того, аби звільнити місце для будівництва моста. У 1996 році на площі було створено Меморіал, який увічніює пам'ять про 105 000 жертв Голокосту в Словаччині. Рабин Михайло Капустін, духовний лідер єврейської громади Братислави, яка налічує 500 осіб, наголосив, що при Папі Франциску діалог зі словацькими християнами поліпшується [87].

Слід зазначити, що нинішній уряд Словаччини активно співпрацює з єврейською релігійною громадою країни, підтримуючи її розвиток. У багатьох містах відкриваються відновлені синагоги. Цей процес активізувався у 2017 році, коли в одну зі синагог Словаччини був унесений перший з періоду Голокосту Сувій Тори. „Це один з найбільш зворушливих моментів у моєму

житті”, – сказав президент єврейської громади Братислави доктор Томас Стерн. Святкування внесення Сувою Тори відбулося в Братиславі, столиці Словаччини, під час Бар-Міцви місцевого рабина, сина рабина Баруха Майерса, який у 1993 році заснував у Словаччині громаду Хабад [88]. Традиційна процесія зі Сувоєм Тори пройшлася усім містом. Члени єврейської громади пройшли повз Президентський палац до нового центру Хабаду, який відкрився наприкінці 2017 року. Наново виниклій громаді вже вдалося побудувати дошкільний заклад, єврейську школу та літній табір. Вони також проводять цілорічні свята, святкові трапези, викладають Тору й приймають єврейських туристів, які приїжджають до Словаччини. Єврейська громада в Словаччині наразі налічує близько 2600 осіб [88].

Незважаючи на успіхи у питанні налагодження діалогу між євреями та словаками, антисемітизм, як і раніше, залишається досить поширеним явищем у країні. За даними словацького аналітичного центру Globsec 51% з тисячі опитаних словаків підтримує антисемітські ідеї, зокрема вважаючи, що „євреї мають занадто велику владу й таємно контролюють уряди та установи у всьому світі”. Цей показник є найвищим серед десяти країн Центральної та Східної Європи, в яких проводилися подібні соціологічні опитування [89].

Варто зазначити, що історія євреїв Словаччини в ХХ столітті була складною й трагічною. Після закінчення Голокосту євреїв Словаччини не припиняли переслідувати. Комуністичний уряд ув’язнював євреїв за вірогідну „сіоністську діяльність”, а режим забороняв сповідувати юдаїзм. Тому Оксамитова революція 1989 року стала для єврейської громади важливою віхою, оскільки в країні з’явилася свобода віросповідання. Наразі уряд Словаччини проводить політику переосмислення історії євреїв країни ХХ століття та поліпшення діалогу між представниками різних релігій і національностей країни. Ця політика є гарним прикладом для інших пострадянських країн, що здобули незалежність на початку 1990-х років і вибудовують свою політику в сфері захисту прав національних меншин, яка є важливою частиною Копенгагенських критеріїв, та, як наслідок, їх європейської інтеграції.

Сучасна єврейська громада Німеччини: проблеми та перспективи розвитку

Сучасна єврейська громада Німеччини наразі налічує понад 200 тисяч осіб. Це одна з тих громад Європи, що демонструють динамічний розвиток. Державна політика щодо них у Німеччині відрізняється від того, що можна спостерігати в інших країнах Європи [90]. Держава більше контролює діяльність громад, залучаючи їх до громадських програм та ініціатив. Проте вона частіше, ніж в інших країнах ЄС, фінансує громадські програми, беручи участь у підтримці єврейських освітніх установ, справі охорони синагог і громадських центрів, розташованих на території Німеччини. Така підтримка позитивно впливає на динаміку розвитку деяких громад, які досить активно поповнюються за рахунок еміграції євреїв з країн колишнього Радянського Союзу. З цього погляду ситуація відрізняється від того, що можна спостерігати в Великій Британії, Франції чи Нідерландах, де єврейські релігійні громади іноді змушені закривати синагоги та продавати будівлі через недостатній збір коштів. Крім того, правоохоронні органи Німеччини більш рішуче діють, стикаючись із проявами антисемітизму, а також запереченням Голокосту й нападами на єврейські громадські об'єкти.

Водночас загальний рівень антисемітизму в країні не припиняє зростати в межах загальноєвропейської тенденції. Так, тільки у 2018 році кількість злочинів на ґрунті антисемітизму в Німеччині зросла на 10%, а кількість злочинів із застосуванням насильства зросла на 60%. Президент Центральної ради євреїв Німеччини Йозеф Шустер жорстко відреагував на ці показники, зокрема зазначивши: „Те, що євреї вже давно відчували суб'єктивно, тепер підтверджено статистикою” [91].

Одним з факторів, що сприяє зростанню рівня антисемітизму в країні, є антиізраїльська риторика, яка не припиняє поширюватися. Для того, аби протистояти їй, уряд Німеччини вжив низку неоднозначних з правової точки зору заходів. Так, він закликав заборонити публічну демонстрацію прапорів ХАМАС, палестинського ісламістського угруповання, у відповідь на демонстрації, затьмарені антисемітизмом. Заборона, яка в більш широкому сенсі

не дозволяє відображення знаків розрізнення груп, занесених до списку терористичних організацій в ЄС, як очікується, буде схвалена Бундестагом. „Ми не хочемо, аби на німецькій землі майоріли прапори терористичних організацій”, – заявив лідер Християнсько-демократичного союзу Торстен Фрай репортерів газети „Welt am Sonntag”. „Цей закон – явна демонстрація підтримки нашим єврейським громадянам”, – додав він [92].

Під час останньої ескалації конфлікту між ХАМАС та Ізраїлем у травні 2021 року в декількох найбільших містах Німеччини були організовані демонстрації. На деяких з цих протестів присутні вигукували антисемітські гасла, а під час однієї з берлінських демонстрацій трапився напад на поліцію. Влада Німеччини планує задіяти розділ 86а Кримінального кодексу, який спочатку використовувався задля припинення демонстрації нацистських знаків розрізнення [92].

Водночас громадськість демонструє неприйняття антисемітизму як у сфері політики та економіки, так і на побутовому рівні. Так, кілька сотень людей вийшло на акцію протесту перед одним з готелів Німеччини після того, як єврейський музикант заявив, що йому відмовили в обслуговуванні через носіння кулона „Зірка Давида”. 39-річний співак Гіл Офарім, котрий має подвійне громадянство Ізраїлю й Німеччини, 5 жовтня 2021 року опублікував у Facebook відео, в якому звинуватив готель „Westin Leipzig” в антисемітизмі. Як повідомляє DW, прибувши на заселення та стоячи в черзі на реєстрацію, Офарім побачив, що інших клієнтів обслуговують раніше за нього. За словами Офаріма, інший клієнт сказав йому: „Зніми Зірку”. Клієнта підтримав принаймні один співробітник, який сказав те саме. Як повідомляє „Leipziger Zeitung”, у ту саму ніч біля готелю з’явилося не менше 600 осіб, деякі з яких несли таблички із „Зіркою Давида” та мусульманським півмісяцем. Учасники протесту звинуватили персонал готелю в антисемітизмі, повідомляє ЖТА. Представник готелю розповів виданню DPA, що керівництво „глибоко стурбоване” та розглядає цю справу як „вкрай серйозну”. Центральна рада євреїв Німеччини заявила, що „шокована” антисемітською поведінкою персоналу готелю [93].

Важливим напрямом діяльності уряду щодо єврейської громади є підтримка вивчення єврейської історії та культури. Так, у Кельні на місці стародавнього єврейського поселення буде створений унікальний музей. Жодне місто на північ від Альп не було місцем поселення євреїв так довго, як римське поселення Кельн. Нещодавно знайдений у місті єврейський квартал завдяки зусиллям уряду й місцевої влади повертається до життя. Він розташований просто посеред Ратушної площі міста; тут знаходиться лікарня, пекарня, танцювальний зал та синагога. Наразі на Ратушній площі ведеться активне будівництво музею під землею, відвідувачі якого зможуть зануритися в життя єврейського кварталу міста епохи лицарів. Музей дістав назву „MiQua” за іменуванням єврейського ритуального басейну „міква”. Його відкриття заплановано на 2024 рік. Того ж року в Німеччині буде відзначатися ювілей – „1700 років життя євреїв у країні”. В межах ювілею в Гамбурзі проводитиметься тематичний тиждень за назвою „Більше ніж маленький Єрусалим”, у Нюрнберзі відкриється фотовиставка „Емігранти з Німеччини”, а в Херксхеймі, що в землі Рейнланд-Пфальц, буде поставлено п’єсу Лота Векеманса „Юда” [94].

Також важливою подією життя єврейської громади став запуск в Університеті імені Гете у Франкфурті-на-Майні нової програми з юдаїки. Новий центр юдаїки приєднався до зростаючої кількості програм юдаїки в університетах Німеччини. Оголошення про відкриття Інституту сучасної єврейської інтелектуальної та культурної історії ім. Бубера-Розенцвейга було оприлюднено на 143-тю річницю від дня народження Мартіна Бубера, філософа, який викладав в університеті з 1924 року до його звільнення нацистами в 1933 році. Професор єврейської філософії релігії Крістіан Візе став ідейним натхненником нової наукової установи. Юдаїзм та єврейська релігійна філософія викладалися в виші завдяки відкриттю в 1989 році посади запрошеного професора на кафедрі протестантського богослов’я. З призначенням К. Візе 2010 року ця посада стала постійною. Новий інститут названо на честь Бубера та його колеги Франца Розенцвейга, які свого часу разом створили Вільний єврейський будинок навчання у

Франкфурті-на-Майні. Серед найвідоміших їхніх проєктів – спільний переклад Біблії німецькою мовою, який Бубер завершив у 1961 році в Єрусалимі [95].

Розвивається й релігійна громади Німеччини. Цьому сприяє відкриття нових синагог та молитовних залів. Так, перша з часів Голокосту нова синагога відкрилася нещодавно в Потсдамі. Синагога стала частиною нещодавно відкритого Європейського центру єврейської освіти при Потсдамському університеті, який також об'єднує школу єврейського богослов'я, засновану в 2013 році, та дві рабинські семінарії – прогресивного коледжу Абрахама Гейгера, заснованого у 1999 році, й консервативного коледжу Захаріаса Франкеля, заснованого у 2013 році. За словами історика Ульріха Кнуфінке, який був консультантом під час будівництва, ця синагога стала не тільки першою синагогою Потсдама, що відкрилася в місті після закінчення Другої світової війни, а й першою синагогою, що коли-небудь була частиною університету в Німеччині. Синагога може вмістити близько 40 віруючих. Повна вартість проєкту будівництва становила 13,5 мільйона євро, і ці витрати відшкодувала влада землі Бранденбург. На церемонії відкриття синагоги, яка відбулася 25 серпня 2021 року, були присутні президент Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр, голова Центральної ради євреїв Німеччини Йозеф Шустер, посол Ізраїлю в Німеччині Джеремі Іссахарофф та інші офіційні особи. Президент Штайнмаєр засудив зростання проявів антисемітизму в Німеччині, включно з „грубими міфами про змову”, пов'язаними з пандемією коронавірусу. Він пообіцяв „вжити рішучих заходів проти тих, хто підбурює та сіє ненависть” [96].

Слід зазначити, що політика уряду Німеччини щодо „єврейського питання” відповідає європейським стандартам та потребам розвитку єврейської громади країни. У країні відсутні гострі дискусії та протистояння з єврейськими релігійними громадами, зокрема, стосовно скасування іудейського способу забою худоби „шхита”, забороненого в таких сусідніх країнах, як Данія та Бельгія. Уряд Німеччини продовжує програму прийому євреїв з країн колишнього Радянського Союзу, збільшуючи чисельність єврейської громади країни, а держава підтримує цілу

низку громадських програм та ініціатив. При цьому основною проблемою залишається досить значна підтримка населенням крайньоправих організацій, які сповідують ідеї ксенофобії й антисемітизму, і зростання кількості антисемітських інцидентів у країні.

Проблема антисемітизму в Нідерландах у період 2020–2021 рр.

Протягом пандемії коронавірусу уряд Нідерландів приділяє особливу увагу „єврейському питанню”, зокрема, боротьбі з антисемітизмом. Уряд вжив цілу низку заходів, покликаних захистити єврейську громаду країни від нападів з боку осіб, які мають антисемітські погляди. Однією з основних інновацій у зв’язку з цим стало призначення спеціального чиновника, відповідального за боротьбу з антисемітизмом. Така практика існує досить давно в США, проте на європейському континенті вона тільки починає впроваджуватися найбільш прогресивними урядами. Рішення про призначення спеціального радника з боротьби з антисемітизмом було прийнято наприкінці 2020 року міністром юстиції країни після консультацій з депутатами національного парламенту. „Уряд Нідерландів найближчим часом призначить нового національного координатора з боротьби з антисемітизмом, що зміцнить підхід влади до боротьби з погрозами, дискримінацією та залякуванням”, – заявив 13 грудня 2020 року міністр юстиції Ферд Грапперхаус під час візиту до громади „Маккабі”, що відбувся з нагоди єврейського свята Ханука [97].

Вимогу щодо введення цієї державної посади було висунуто депутатами парламенту Нідерландів за рік до прийняття такого рішення, коли стрімко збільшилася кількість антисемітських інцидентів у країні. Завдання нового радника полягатиме, перш за все, в наданні уряду рекомендацій щодо боротьби з антисемітизмом з правової точки зору та впровадженні заходів щодо безпеки єврейської громади Нідерландів. Міністр Ф. Грапперхаус, зокрема, наголосив, що соціальні мережі зробили антисемітизм більш помітним та розширили його вплив. До того ж коронавірусна криза також стала живильним середовищем для поширення теорій змови, що стосуються єврейської громади [97].

Слід зазначити, що політична підтримка єврейської громади урядом Нідерландів не завжди корелює з фінансовою допомогою, яка виділяється єврейським громадам набагато рідше, ніж у сусідніх країнах, зокрема в Німеччині. Наприклад, парламент Нідерландів традиційно не голосує за виділення з державного бюджету коштів на гарантування безпеки голландських євреїв. Парламент Нідерландів охоче приймає пропозиції, в яких йдеться про необхідність боротьби з антисемітизмом. Проте поправка, в якій говориться про те, що „єврейській громаді в Нідерландах часто не вистачає коштів для адекватного захисту інфраструктури, заходів і служб синагог”, постійно відхиляється. Так, під час одного з голосувань у Твіді Камері, нижній палаті парламенту, пропозиція покрити витрати на охорону синагог, подана Геертом Вілдерсом та Гіді Маркушвером, набрала 28 голосів з 150 можливих. При цьому проти проголосували представники правлячої партії VVD, Голландської лейбористської партії, Соціалістичної партії та прогресивних партій D66 й Green Left [98].

За даними лідерів єврейської громади Нідерландів, на охорону її громадських об'єктів у країні, яка налічує близько 40 000 осіб, щорічно витрачається понад 1,2 мільйона євро. Проте голландські політики вважають, що фінансування громад є їхньою внутрішньою справою. При цьому парламентарії підтримали ідею щодо створення спеціального поліцейського підрозділу для боротьби з антисемітськими злочинами [98].

Слід зазначити, що в політичному житті Нідерландів протягом 2020–2021 років дискусії з єврейського питання виникали регулярно. Особливо часто порушувалося питання про посилення покарання за антисемітські злочини. Так, дві голландські політичні партії, CU та Groen Links, виступили за посилення кримінальних покарань за злочини на ґрунті расової та міжнаціональної ненависті. З цього приводу партнером по коаліції Christen Unie (CU) та лівою опозиційною групою Groen Links 29 червня 2020 року був представлений законопроект. Обидві політичні партії витратили два роки на розробку запропонованого ними закону, який полегшить жертвам расизму та антисемітизму подання скарг на дискримінацію при повідомленні про злочини. Це стосується як

вандалізму, так і фізичного нападу антисемітів [99]. Традиційно вважається, що суди вже можуть збільшувати терміни покарання, якщо вважають злочин дискримінаційним, але на практиці це трапляється нечасто. У 2019 році голландські суди засудили тільки 47 осіб, обвинувачених у расовій та міжнаціональній дискримінації – при тому, що антисемітських інцидентів налічувалося сотні [99].

Початковим стимулом для розробки нового закону стала серія антисемітських нападів на деякі об'єкти в Амстердамі (наприклад, ресторан „Hacarmel”), але лідер СУ Герт-Ян Сегерс сказав, що протести Black Lives Matter також вплинули на терміни його розробки. „За цей час для багатьох людей багато що змінилося. І для мене теж. Наразі дуже складно зареєструвати в поліції скаргу з приводу антисемітизму. Напад на людину тому, що вона належить до якої-небудь меншості, є настільки серйозним злочином, що ми хочемо, аби це ставало підставою для збільшення терміну покарання”, – зазначив він. Депутатка від GroenLinks Каталіне Бутенвег, яка працювала зі Г.-Я. Сегерсом над законопроектом, сказала, що прийняття закону стане першим кроком до поліпшення системи правосуддя про расизм і злочини на ґрунті ненависті [99]. „Я вважаю, що ми, як члени парламенту, не приділяли достатньої уваги дискримінації стосовно людей африканського походження. Ми можемо бачити, що дискримінаційний аспект часто зникає з картини під час судового процесу. Це створює дві проблеми: залишає жертв незадоволеними й не дозволяє встановити в країні стандарт, згідно з яким дискримінація буде неприпустимою” [99], – зазначила вона. „Ми повинні і надалі висловлюватися про рівне ставлення до представників меншин... Ми повинні зробити все для боротьби з расизмом, антисемітизмом і дискримінацією” [99], – наголосив Г.-Я. Сегерс.

Варто зазначити, що велику політичну активність виявляють також самі єврейські структури Нідерландів. Зокрема, єврейські організації Нідерландів звернулися з листом до нижньої палати парламенту країни з проханням зупинити порівняння політики боротьби з пандемією COVID-19 із Голокостом, що стають все більш поширеними. Палату представників Нідерландів попросили

зайняти чітку позицію з цього приводу, зазначає видання єврейської громади країни „Nieuw Israelistisch Werkblad” [100].

П’ять єврейських організацій країни, зокрема Центральний єврейський консультативний комітет (CJO), Ізраїльський центр інформації та документації (CIDI), Голландський комітет Освенцима і Національний музей Голокосту, у своєму листі до Твіде Камеру заявили: тільки втручання політиків може зупинити те, що відбувається на вулицях нідерландських міст. Наразі деякі противники вакцинації від COVID-19 стверджують, що з ними поведуться так само, як з євреями під час Другої світової війни. Вони підкреслюють свою позицію, одягаючи футболки з „жовтими зірками” – такі, які голландські євреї були змушені носити в період нацистської окупації. „Ми не тільки вважаємо це надзвичайно болісним... Ми просто наголошуємо на тому, що людей, які добровільно відмовляються від вакцинації, порівнюють з групами населення, у яких на той час не було вибору. Їх убили. Просто через те, ким вони були” [100], – наголошується в цьому листі.

Використання „жовтих зірок” раніше було підтримано деякими політиками. Так, член парламенту Нідерландів від FVD Гідеон ван Мейер заявив про те, що з введенням „коронавірусного паспорта” люди „вперше з часів Другої світової війни повинні пред’являти перепустку для того, аби отримати дозвіл на участь у житті суспільства”. Єврейські організації в своєму листі не назвали імена конкретних депутатів та політиків, які допускають подібні порівняння, проте заявили: „Ми закликаємо вас взяти на себе відповідальність”. Мер Амстердама Фемке Халсема заявила, що вона була вражена, побачивши демонстрантів з „жовтими зірками” Давида, але як представниця влади нічого не могла зробити, бо „якщо не було закликів до дискримінації євреїв, то й злочину не було” [100].

Важливою частиною роботи уряду Нідерландів, яка стосується „єврейського питання”, є боротьба з проявами антисемітизму в сфері освіти. Антисемітизм досить часто виявляється в академічному середовищі, зокрема, серед викладачів – і навіть серед правознавців. Так, керівництво Лейденського університету в листопаді 2020 року проводило широкомасштабне розслідування з

приводу антисемітизму на юридичному факультеті. Це відбулося після скандалу навколо політичної партії *Fogum voor Democratie*, яка має міцні зв'язки з факультетом. Як зазначалося в заяві керівництва вишу, розслідування щодо такого делікатному питання повинне проводитися незалежною експертною організацією. „Керівництво університету серйозно ставиться до цих звинувачень, бо якщо ті виявляться правдивими, вони явно суперечать цінностям, які відстоює Лейденський університет” [101], – наголошується в заяві.

Раніше деякі викладачі вишу, зокрема професор юридичного факультету Пол Клітер, підтримали ідеї засновника партії й колишнього аспіранта університету Тьєррі Бодє, якого звинувачують в антисемітизмі, расизмі та гомофобії. Професор юридичного факультету Пол Клітер, який пішов у відставку, не відмовився від своєї підтримки Т. Бодє. Він, зокрема, написав у Твіттері, що підтримує Т. Бодє та його ідеологію, яка описується в маніфесті його партії [101].

Звичайно, важливою частиною політики керівництва Нідерландів є увічнення пам'яті жертв Голокосту, яке триває, незважаючи на те, що події Другої світової війни потрохи залишаються в минулому. Так, король Нідерландів Віллем-Олександр 19 вересня 2021 року відкрив Меморіал імен Голокосту в Амстердамі. За понад 75 років після закінчення Другої світової війни тут можна знайти імена, дати народження та вік на момент загибелі більше 102 тисяч голландських жертв Голокосту, включаючи євреїв, сінти та ромів [102]. Прем'єр-міністр Марк Рютте також заявив, що це пам'ятник кожній жертві особисто, „з кожним ім'ям на пам'ятнику – меморіал для кожної людини, для кожної історії життя”. „На цьому пам'ятнику 102 163 рази написано: "Ні, ми вас не забудемо. Ні, ми не дозволимо стерти ваше ім'я. Ні, останнє слово не залишається за злом”” [102], – наголосив М. Рютте на відкритті пам'ятника. Він також додав, що в наші дні антисемітизм увесь час знаходиться поруч, „цей пам'ятник кричить: будьте пильні” [102].

Присутня на церемонії відкриття пам'ятника мер Амстердама Фемке Халсема заявила: „Як ми всі знаємо, на початку окупації в Нідерландах проживало 140 тисяч євреїв. 80 тисяч з них жили в

Амстердамі. Тільки 15 тисяч пережили Голокост. 65 тисяч амстердамських євреїв так і не повернулися” [102]. „Меморіал імен”, розташований на Весперстраат у колишньому єврейському кварталі, був спроектований польсько-єврейсько-американським архітектором Даніелем Лібескіндом. Створення меморіалу вартістю 15 мільйонів євро частково стало можливим через активну участь громадян у його побудові. Усі охочі могли придбати камінь вартістю 50 євро, який ставав частиною меморіалу. Наразі прийнято від 70 до 80 тисяч каменів, й запити все ще надходять [102].

Слід зазначити, що загалом період 2020–2021 років ознаменувався активною політикою уряду Нідерландів щодо антисемітизму зокрема та „єврейського питання” в цілому. Це політичне спрямування було укріплено призначенням спеціального радника; парламентські фракції ведуть дискусію навколо посилення заходів боротьби з ксенофобією, точиться боротьба з антисемітизмом у вишах та в суспільстві. Все це доводить, що Нідерланди в Європейському Союзі займають провідну позицію щодо дотримання прав національних меншин та являють собою позитивний приклад для інших країн-членів Об’єднаної Європи.

Боротьба уряду Великої Британії за впровадження визначення антисемітизму IHRA

Проблема визнання державними, освітніми та громадськими установами визначення антисемітизму, даного Міжнародним альянсом пам’яті жертв Голокосту (IHRA), є важливою віхою політики нинішнього уряду Великої Британії, очолюваного Борисом Джонсоном. Розширене розуміння антисемітизму, яке британський уряд визнав ще в період перебування при владі Терези Мей, стало важливою частиною його національної політики, і відтоді боротьба за впровадження цього розуміння в життя британського суспільства ведеться чиновниками систематично [103].

Особливого значення цей процес набув у системі освіти, що пов’язано з ідеєю уряду про те, що молоде покоління буде формувати майбутню політику держави щодо „єврейського питання” і боротися з антисемітизмом серед представників майбутніх поколінь. Чиновником, який очолював рух з просування цього визначення в освітніх установах протягом останніх кількох

років, є міністр освіти Великої Британії Гевін Вільямсон. Він має досить жорстку позицію стосовно антисемітизму. Так, під час однієї з дискусій Гевін Вільямсон на слуханні у спеціальному комітеті з питань освіти заявив, що „людей, які сповідують антисемітизм, слід звільнити з університетів” [104].

Відповідаючи на питання про сумнозвісного професора Брістольського університету Девіда Міллера, який наразі перебуває під слідством у справі про низку підбурливих висловлювань про єврейських студентів, міністр освіти наголосив, що він „ніколи не очікував, що університет буде терпіти расистів”. Згаданий професор називав єврейські спілки університетів (JSocs) „політичними пішаками жорстоких расистів”, „будував плани з перемоги над ідеологією сіонізму на практиці” та переслідував єврейських студентів [105]. Антисемітизм цього викладача став об’єктом слухань у Спеціальному комітеті з освіти. „Я ніяк не очікував, що в університеті будуть миритися з будь-якою формою расизму, і очікую звільнення тих, хто поширює антисемітизм, зі штату співробітників” [105], – додав міністр під час вищезгаданих слухань.

Слід зазначити, що низка академічних співробітників британських вишів не підтримала міністра в його ставленні до випадку професора Д. Міллера. Вони розпочали кампанію „Підтримайте Девіда Міллера”, представник якої заявив: „Гевін Вільямсон та інші міністри уряду повинні сформулювати свою позицію, замість того, аби постійно піддаватися масштабній кампанії цензури, яку ізраїльські лобісти нав’язують британським школам й університетам”. Але, незважаючи на це, у жовтні 2021 року професор Девід Міллер був змушений піти з посади [106].

Іншим приводом для дискусії з питання антисемітизму в університетах Великої Британії стала ситуація в Школі східних і африканських досліджень (SOAS). Голова експертної незалежної комісії, створеної для розгляду питання ненависті до євреїв в одному з провідних лондонських університетів – Школи східних і африканських досліджень (SOAS), – розкритикував керівництво вишу через ігнорування проблеми антисемітизму. Професор Goldsmiths University of London Девід Хірш, який очолює комісію, у серпні 2021 року опублікував відкритого листа, в якому

зазначив, що SOAS може бути інституційно антисемітською освітньою установою, і ця проблема в ній є структурною.

Професор Девід Хірш був призначений Школою східних і африканських досліджень (SOAS) головою комісії з розгляду скарги, поданої аспірантом з Канади Ноа Льюїсом, котрий заявив, що постраждав через „токсичне антисемітське середовище у виші” [107]. Спочатку Льюїсові, який був змушений покинути виш через антисемітське ставлення, виплатили 500 фунтів стерлінгів у межах угоди з адміністрацією вишу, проте він за допомогою двох благодійних юридичних організацій подав апеляцію та отримав в березні 2020 року від вишу 15 000 фунтів стерлінгів. Саме тоді апеляційна комісія закликала SOAS призначити зовнішніх спостерігачів для більш ґрунтовної перевірки наявності антисемітизму в коледжі та в його Студентському союзі. Професор Девід Хірш заявив: рекомендація ігнорувалася більше року, і це свідчить про те, що керівництво може бути учасником процесу генерування інституційного антисемітизму. Раніше віцеканцлер SOAS Адам Хабіб пропонував керівництву вишу прийняти новий кодекс боротьби з антисемітизмом, й академічні співробітники проголосували за те, аби в стінах вишу не діяло визнане багатьма країнами визначення антисемітизму IHRA [107].

На початок вересня 2021 року міністр освіти Великої Британії Гевін Вільямсон підбив проміжні підсумки своєї роботи щодо впровадження в університетах країни визначення антисемітизму IHRA. 10 вересня чиновник заявив: кількість університетів, що прийняли це визначення, зростає за рік з 30 до 80, тобто на 160%. Г. Вільямсон похвалив керівників цих 80 вишів, які взяли на себе зобов’язання боротися з антисемітизмом у кампусах. Він закликав тих керівників університетів країни, які ще не зробили цього, діяти швидше на тлі стрімкого зростання проявів антисемітизму в студентських містечках через 11-денну війну між Ізраїлем і Газою.

При цьому Г. Вільямсон попередив, що деякі університети, схоже, більше зацікавлені в проведенні неоднозначних академічних заходів. „Віцеканцлери, які від свого імені дозволяють цим ініціативам реалізовуватися, повинні розуміти, що вони нічого не роблять, окрім як підривають суспільну довіру, збільшують

суперечки та завдають шкоди освітньому сектору. Я закликаю вас допомогти згуртувати нашу націю, а не роз'єднати її... Будемо разом боротися з несправедливістю й сприяти рівності студентів і співробітників” [108], – закликав міністр. Минулого року британський уряд звернувся до всіх 150 вишів Сполученого Королівства із закликом прийняти визначення антисемітизму IHRA до грудня 2020 року. В противному разі їм може загрозувати можливе скорочення фінансування. Багато провідних університетів Russel Group уже прийняли визначення антисемітизму Міжнародного альянсу пам'яті жертв Голокосту – включно з Оксфордом, Кембриджем, Единбургом і Даремом. Проте деякі викладацькі та студентські групи намагаються скасувати це рішення, в той час як інші виступають за спрощене визначення антисемітизму, що міститься в Єрусалимській декларації [108].

Слід зазначити, що прийняття визначення антисемітизму IHRA протягом 2021 року поступово ставало важливим фактором життя не тільки британської освітньої системи, а й політики. Незважаючи на те, що уряд Сполученого Королівства концентрує свої зусилля на просуванні нового визначення антисемітизму серед молоді – в основному студентської, яка в майбутньому становитиме еліту суспільства, – це питання все більш стає об'єктом політичних дискусій. Так, у Шотландії навколо приєднання деяких політиків правлячої коаліції до визначення антисемітизму IHRA розгорілася масштабна політична полеміка. Шотландські консерватори закликали партію „зелених”, яка нещодавно увійшла до правлячої коаліції, визнати визначення антисемітизму IHRA або покинути уряд [109]. Шотландські „зелені” від самого початку мали особливий погляд на події на Близькому Сході та не визнавали ХАМАС терористичним угрупованням. Таким чином, якщо „зелені” не підуть на цей крок, два міністри від партії „зелених” будуть змушені скласти свої повноваження. Першу міністерку Ніколу Стерджен шотландські консерватори закликали негайно поставити ультиматум лідерам „зелених” – Патріку Гарві та Лорні Слейтер. Колишній лідер шотландських консерваторів Джексон Карлоу, MSP від Іствуда, заявив: „Якщо партія "зелених" не підтримає всесвітньо визнану

позицію з антисемітизму, як це зробили всі інші партії в Шотландії, її члени не підходять для роботи в шотландському уряді”. „Зелені, особливо їх міністри в уряді, повинні підтримати цю пануючу позицію або бути відсторонені від посади. Їхні погляди виходять за межі радикальності. Вони абсолютно небезпечні. Нікола Стерджен не може заплющувати очі на цю крайню точку зору її нових партнерів з коаліції” [109], – додав він. Уряд Шотландії прийняв визначення антисемітизму IHRA 2017 року, проте позиція його нового молодшого партнера, вочевидь, суперечить цьому визначенню. Голова політичного департаменту організації „Кампанія проти антисемітизму” Джо Гласман заявив: „Нікола Стерджен, що запросила шотландських "зелених" до своєї адміністрації, також повинна терміново прояснити політику шотландського уряду. Якщо їй не вдасться контролювати екстремістські елементи свого урядового партнера, вона буде винна в тому, що підняла ці погляди на рівень національної дискусії Шотландії й транслувала їх у політиці Великої Британії” [110].

Міжнародний альянс пам'яті жертв Голокосту (IHRA) сформулював своє визначення антисемітизму 2016 року на пленарному засіданні в Бухаресті. Воно містить, зокрема:

- заклики до заподіяння шкоди євреям в ім'я радикальної ідеології;
- демонізацію або стереотипні звинувачення євреїв у контролі над ЗМІ та економікою;
- заперечення права єврейського народу на самовизначення;
- звинувачення в тому, що Держава Ізраїль веде расистську політику;
- порівняння політики Ізраїлю з нацистською;
- звинувачення людей єврейської національності в тому, що вони більш лояльні до Держави Ізраїль, ніж до країни свого проживання;
- звинувачення євреїв у тому, що вони перебільшують масштаби Голокосту та інші [111].

Уряд Великої Британії є світовим лідером у просуванні визначення антисемітизму IHRA в державних та освітніх установах, а також у боротьбі з проявами антисемітизму за допомогою

правоохоронних органів. Вивчення характерних особливостей формування та реалізації цієї політики є актуальним дослідницьким завданням, що може допомогти створенню нової, орієнтованої на курс євроінтеграції концепції національної політики України. Це також зможе допомогти українському суспільству наблизитися до розуміння рівня дотримання прав національних меншин, властивих західній демократії.

Стратегія Європейської комісії щодо боротьби з антисемітизмом та сприяння розвитку єврейських громад: характерні риси та значення

Після 2015 року боротьба з антисемітизмом стала однією з актуальних проблем у житті Європейського Союзу. Масові терористичні атаки проти єврейської громади у Франції, сплеск політичного антисемітизму після 2014 року, поступове зростання антисемітських настроїв серед біженців, які приїхали до ЄС, та інші чинники змусили владу Євросоюзу звернути свою увагу на проблему антисемітизму. Починаючи з 2015 року влада Об'єднаної Європи проводила роботу зі створення інституцій та консолідації своїх зусиль з керівництвом єврейських громад у справі боротьби з антисемітизмом та захисту єврейських громад. Протягом п'яти років у цьому напрямі велася копітка робота, що призвела до нового етапу – створення спеціальної стратегії ЄС, яка стане дорожньою мапою для політики 27 країн-членів єдиної Європи на період 2021–2030 років. Робота над стратегією проводилася протягом року й завершилася в жовтні 2021 року напередодні Міжнародного форуму пам'яті Голокосту та протидії антисемітизму в Мальмі (Швеція) [112].

5 жовтня Європейська комісія представила свою першу в історії Стратегію боротьби з антисемітизмом й розвитку єврейського життя до 2030 року. Стратегія фокусується на обізнаності про проблеми Голокосту, гарантуванні безпеки єврейських громадських об'єктів, моніторингу антисемітизму та співпраці із Державою Ізраїль у рамках спільних ініціатив. Автори 26-сторінкового документа, які працювали над ним протягом року, визначили три основні цілі: запобігання антисемітизму в усіх його формах, захист

і розвиток єврейського життя в ЄС та сприяння дослідженням, освіти й збереженню пам'яті про Голокост.

„Ми хочемо, аби єврейське життя знову квітнуло в серцях наших громад. Так і має бути. Стратегія, яку ми представляємо сьогодні, – це покрокова зміна того, як ми реагуємо на антисемітизм. Європа може процвітати тільки тоді, коли її єврейські общини почуваються в безпеці й квітнуть”, – зазначила президентка Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн, презентуючи цей документ [113].

У рамках „Стратегії ЄС щодо боротьби з антисемітизмом та зміцнення єврейського життя (2021–2030)” пропонується низка конкретних заходів. Для боротьби з антисемітизмом Комісія ініціює створення у всій Європі мережі організацій, які будуть проводити моніторинг антисемітизму в Інтернеті, а після того – вживати необхідних заходів. Також, аби запобігти онлайн-продажу товарів нацистської тематики, вестиметься робота з роздрібними торговцями [113].

У 2022 році ЄС виділить 24 мільйони євро для кращого захисту єврейських об'єктів, а також ініціює програми з підвищення обізнаності європейців про єврейське життя та культуру в Європі. Крім того, ЄС буде зміцнювати свою співпрацю з Ізраїлем у боротьбі з антисемітизмом та відродженні єврейської спадщини. Аби контролювати ці зусилля, Робоча група Комісії з боротьби з антисемітизмом перетвориться на постійно діючий орган. Звіти про виконання робіт будуть опубліковані у 2024 та 2029 роках. „Антисемітизм несумісний з цінностями ЄС та нашим європейським способом життя. Ця стратегія – перша в своєму роді – є нашим зобов'язанням боротися з проблемою в усіх її формах та забезпечувати майбутнє єврейського життя в Європі та поза її межами” [114], – зазначив віцепрезидент Комісії з просування європейського способу життя Маргарітис Схінас, який курируватиме виконання Стратегії.

Один із пунктів Стратегії присвячений боротьбі з антисемітизмом у всіх сферах європейської політики. „Боротьба з антисемітизмом – складне завдання. Його багатогранні прояви та його переважаючі в соціальному й політичному спектрі вимагають

проведення комплексних заходів у відповідь, починаючи від створення міцної правової бази, яка забезпечується належним чином, до аспектів безпеки, політики, освіти й інтеграції, і це лише деякі з них. Таким чином, Комісія систематично враховуватиме боротьбу з антисемітизмом при розробці політики, законодавства та програм фінансування й запрошує інші інститути ЄС до співпраці...”, – зазначають автори документа [115].

У Стратегії також зазначається, що цілеспрямовані дії боротьби з антисемітизмом та дискримінацією за національною ознакою здійснюватимуться через програму „Громадяни, рівність, права і цінності” (CERV), що має бюджет в 1,55 мільярда євро. Крім того, фінансова підтримка Стратегії забезпечуватиметься через такі програми ЄС, як Horizon Europe, Creative Europe, Erasmus+, Програма правосуддя, Фонд внутрішньої безпеки, Інструмент добросусідства, розвитку та міжнародного співробітництва (NDICI), фонди політики згуртування та Інструмент для допомоги перед вступом (IPA) [115].

У межах цієї Стратегії також передбачено організацію щорічного форуму громадянського суспільства щодо боротьби з антисемітизмом, який об’єднує представників Єврокомісії та єврейських громад. Крім того, Єврокомісія підтримуватиме зусилля держав-членів з розробки й реалізації їх національних стратегій боротьби з антисемітизмом і дискримінацією за допомогою Інструменту технічної підтримки та оцінить цю роботу до кінця 2023 року.

Державам-членам ЄС рекомендується до кінця 2022 року розробити національні стратегії боротьби з антисемітизмом або внести відповідні заходи в свої національні плани боротьби з расизмом й забезпечити достатнє фінансування для їх реалізації. Також державам-членам ЄС рекомендується прийняти та використовувати визначення антисемітизму IHRA й спонукати місцеву владу, регіони, міста та інші установи та організації зробити те саме. В цьому документі Єврокомісія закликала тісно співпрацювати з Європоллом, включно із його інтернет-довідковою службою ЄС, для боротьби з антисемітським тероризмом онлайн шляхом

вжиття заходів проти груп і окремих осіб, що поширюють терористичний контент в Інтернеті [115].

У документі також пропонуються заходи для розвитку єврейського життя в ЄС, зокрема: зміцнення зв'язку між єврейською традицією саджати дерева на свято Ту-Бішват й зобов'язанням ЄС посадити ще 3 мільярди дерев у межах стратегії збереження біорізноманіття; підтримувати обмін через Європейську інтеграційну мережу передовим досвідом щодо інформування мігрантів про цінності ЄС, зокрема, про боротьбу з антисемітизмом; забезпечення за допомогою політичних та правових заходів, аби релігійні групи або общини, включаючи євреїв, могли жити своїм життям відповідно до своїх релігійних і культурних традицій; сприяти обміну практикою про єврейське життя і традиції між державними органами влади та єврейськими громадами, зокрема, публічно відзначаючи дні, важливі для історії єврейського народу, а також фінансуючи проекти та проводячи кампанії [115].

Створення цього програмного документа стало важливою віхою в розвитку політики Європейського Союзу щодо єврейських громад. Найбільш важливим рішенням у зв'язку з цим стало перетворення Робочої групи Комісії з боротьби з антисемітизмом на постійно діючий орган управління ЄС, який координуватиме зусилля щодо боротьби з антисемітизмом в усіх 27 країнах Об'єднаної Європи. Крім того, підтримка Європейською комісією визначення антисемітизму IHRA стане новим поштовхом у політиці країн ЄС стосовно просування цього визначення та його визнання більшою, ніж на сьогодні, кількістю європейських країн [113].

Слід зазначити, що після публікації Стратегії деякі лідери єврейських громад розкритикували її через відсутність шляхів розв'язання нагальних проблем, з якими вони стикаються в повсякденному житті, а також відсутність посилення на релігійні свободи. „Вони пішли легким шляхом і не повелися правильно”, – зазначив голова Європейської єврейської асоціації рабин Менахем Марголін [116]. На його думку, проблема полягає в тому, що в Стратегії не згадується введена нещодавно в багатьох країнах ЄС – зокрема в Бельгії в 2019-му році – заборона на забій тварин без

попереднього оглушення, що є необхідною умовою для виробництва кошерного та халяльного м'яса. Ритуальний забій тварин наразі заборонений в Данії, Швеції, Фінляндії, Естонії та Словенії. „Європейська комісія не змогла розв'язати цю проблему, щоб уникнути конфлікту з країнами, де існують заборони та спроби заборон”, – зазначив М. Марголін [116]. „Ми вітаємо ці плани, але важко серйозно поставитися до планів з розвитку єврейського життя в Європі, які не усувають серйозну загрозу для цього єврейського життя”. Жоель Мергі, президент великої єврейської організації Франції „Консітуар”, також зазначив наявність такої проблеми, як заборона на проведення немедичного обрізання хлопчиків у деяких європейських країнах. „Комісія робить план порожнім набором хороших теоретичних тверджень без будь-якої можливості подальших дій” [117], – зазначив головний рабин Нідерландів Біньямін Якобс.

Уряди країн Європейського континенту наразі, безумовно, є лідерами в питаннях боротьби з антисемітизмом й створенні комфортних умов для розвитку національних меншин. Правоохоронні органи країн мають достатні повноваження для боротьби з переслідуванням членів єврейської громади, а судові органи звикли вживати достатньо суворих заходів до тих, хто пропагує антисемітизм або намагається реалізувати свої ідеї на практиці. Водночас існує кілька проблем, які знаходяться на перетині єврейського релігійного законодавства та законодавства європейського. Зокрема, „шхита” – ритуальний спосіб вбивства тварин в юдаїзмі – засуджується захисниками тварин, які люблять прийняття законів про обов'язкове оглушення тварини перед забоєм, що вважається гуманним. Проте таких суперечливих питань, щодо вирішення яких точиться жвава дискусія в Європі, наразі небагато, і в інших аспектах уряди допомагають єврейським громадам, коли йдеться про виконання релігійних заповідей та правил. Безумовно, вивчення цієї практики є важливим завданням для урядів країн, які планують у майбутньому приєднатися до Європейського Союзу, проводять політику європейської інтеграції та погоджують свої законодавства щодо дотримання прав національних меншин із європейськими.

Бібліографічні посилання

1. Commission presents first-ever EU Strategy on combating anti-Semitism and fostering Jewish life. *European Commission*. 2021. 5 October. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_4990

2. Прийнято Закон „Про запобігання та протидію антисемітизму в Україні”. *Верховна Рада України. Новинний центр*. 2021. 22 вересня. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/214049.html>

3. Councillors reject petition to fly the Palestinian flag over Manchester Town Hall by Dan Kirby. *Mancunian Matters*. 2015. 11 February. URL: <https://www.manchestereveningnews.co.uk/news/greater-manchester-news/councillors-reject-petition-fly-palestinian-8626929>

4. Прогулявшись по Парижу в кипе журналіст оцінив разгул антисемітизму во французькій столиці. *Газета „Достижения”*. 2015. 17 лютого. С. 8.

5. Еврейская община Великобритании выразила солидарность с общиной Дании в связи с терактом. *Газета „Достижения”*. 2014. 15 лютого. С. 5.

6. Американский раввин предложил французским евреям эмигрировать в Канаду. *Jewish News*. 2015. 16 січня. С. 1.

7. Глава МВД Тереза Мэй: „Без евреев Великобритания не будет Великобританией”. *Еврейские новости. Евроазиатский еврейский конгресс*. 2015. 21 січня. С. 2.

8. У евреев Европы есть будущее. *Агентство еврейских новостей*. 2014. 5 січня. С. 1.

9. Антисемитизм в 2014 году стал одним из ключевых факторов жизни евреев Европы. *Газета „Достижения”*. 2014. 24 грудня. С. 6.

10. Главный раввин Великобритании осудил введенный в Стамфорд-Хилле запрет на вождение автомобиля женщинами. *Газета „Достижения”*. 2015. 2 червня. С. 8.

11. Еврейские организации не смогут принять участие в Лондонском марафоне в 2016 году. *Газета „Достижения”*. 2015. 27 квітня. С. 16.

12. Эрув в Милл Хилл. *Агентство еврейских новостей*. 2015. 23 липня. С. 1.

13. Евреи поддерживают Королеву. *Агентство еврейских новостей*. 2015. 22 липня. С. 1.

14. Активисты WJR начали рекламную кампанию в поддержку беженцев в Великобритании. *Газета „Достижения” (Манчестер)*. 2015. 27 вересня. С. 7.

15. Students work to aid refugees by Naomi Firsht. *Jewish Chronicle*. 2015. 1 October. P. 6.

16. In Germany, Syrian refugees seek out a Jewish welfare organization by Amanda Borschel-Dan. *Times of Israel*. 2015. 11 вересня. URL: <http://www.timesofisrael.com/in-germany-syrian-refugees-seek-out-a-jewish-welfare-organization/>

17. Еврейские организации Великобритании помогут беженцам из стран Средиземноморья. *Газета „Достижения” (Манчестер)*. 2015. 10 вересня. С. 19.

18. Holocaust survivors urge David Cameron to support refugees. *The Jewish Chronicle*. 2015. 22 вересня. URL: <https://www.thejhc.com/news/uk/holocaust-survivors-urge-david-cameron-to-support-refugees-1.58569>

19. Главный раввин Великобритании и Папа Римский обсудили проблему беженцев в Европе. *Газета „Достижения” (Манчестер)*. 2015. 4 вересня. С. 5.

20. Report. Presented by the Chair of the Delegation Martina Anderson after mission to Palestine, 8–12 February 2016. *European Parliament. News*. 13.02.2016. URL:

https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/dpal/dv/b_report_dpal_8-12feb2016/b_report_dpal_8-12feb2016en.pdf

21. Palestinian Civil Society Meets European Union Parliament Delegation to Discuss Human Rights Situation in the OPT. *Al-Haq*. 10.02.2016.

URL: <https://www.alhaq.org/advocacy/6440.html>

22. Presidents of Israel and Palestine to address European Parliament. *European Parliament. News*. 22.06.2016. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/agenda/briefing/2016-06-22/0/presidents-of-israel-and-palestine-to-address-european-parliament>

23. Palestinian President puts his state’s case to MEPs. *European Parliament. News*. 23.06.2016. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20160622IPR33211/palestinian-president-puts-his-state-s-case-to-meps>

24. The EU and the Middle East peace process. *European Parliament. News*. 22.06.2016. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/priorities/israel-palestine/20160622STO33251/the-eu-and-the-middle-east-peace-process>

25. Belgian Jewish paper demands EU action on Abbas ‘blood libel’. *Times of Israel*. 2016. 8 July. URL: <http://www.timesofisrael.com/belgian-paper-demands-eu-action-on-abbas-blood-libel/>

26. The Muslim of France condemned the attacks, except those that were directed against the Jews. *News Israel Today*. 2016. 2 August. URL: <http://en.israel-today.ru/the-muslims-of-france-condemned-the-attacks-except-those-that-were-directed-against-the-jews.html>

27. Lubor Jílek. Paneurope dans les années vingt: la réception du projet en Europe centrale et occidentale. *Relations internationales (Paris-Genève)*. 1992. № 72. P. 409.

28. Четверикова О. О „духовном отце” Единой Европы. *Российский писатель*. 2012. 28 липня. URL: <http://www.rospisatel.ru/tshetverikova5.htm>

29. Див.: Reflection on Europe: Defining a Political Order in Time and Space by Hans-Ake Persson, Bo Strath. – Peter Lang, 2007. 426 p.

30. EU official: Without Jews, Europe has no future. *The Jerusalem Post*. 2015. 23 January. URL: <http://www.jpost.com/Diaspora/EU-official-Without-Jews-Europe-has-no-future-388688>

31. Can a hobbled EU live up to its promise to combat anti-Semitism and racism by Сnaan Liphshiz. *JTA*. 2016. 20 July. URL: <http://www.jta.org/2016/07/20/news-opinion/world/can-a-hobbled-eu-live-up-to-its-promise-to-combat-anti-semitism-and-racism>

32. Speech by EP President Martin Schulz on the occasion of the Holocaust Remembrance Day in the European Parliament, 27.01.2016. *European Parliament*. URL: <http://www.europarl.europa.eu/the-president/en/press-room/speech-by-ep-president-martin-schulz-on-the-occasion-of-the-holocaust-remembrance-day-in-the-european-parliament>

33. Coudenhove-Kalergi: Praktischer Idealismus. *Kreidfeuer*. 2011. 7 october. URL: <https://kreidfeuer.wordpress.com/2011/07/10/coudenhove-kalergi-praktischer-idealismus/>

34. 'Why we hate you: ISIS reveal 6 reasons why they despise Westerners in jihadi magazine. 2016. 31 July. URL: <http://www.mirror.co.uk/news/world-news/why-hate-you-isis-reveal-8533563>

35. French mayor demands terror suspects be ejected from town. *The Local*. 2016. 22 September. URL: <http://www.thelocal.fr/20160922/french-mayor-demands-terror-suspects-expelled-from-town>

36. Самая многочисленная встреча нацистов и отрицателей Холокоста за всю историю Великобритании состоялась в Лондоне. *Газета „Достижения” (Манчестер)*. 2015. 19 квітня. С. 3.

37. Израильские и британские ученые станут в авангарде борьбы с мировым кибер-террором. *Газета „Достижения”*. 2015. 25 березня. С. 2.

38. Барон Ротшильд об угрозе терроризма. *Агентство еврейских новостей*. 2015. 26 квітня. С. 1.

39. Антисемитский митинг. *Агентство еврейских новостей*. 2015. 20 травня. С. 1.

40. Антисемитская открытка. *Агентство еврейских новостей*. 2015. 24 грудня. URL: http://www.aen.ru/?page=brief&article_id=75221

41. Far right activist Joshua Bonehill-Payne jailed for anti-Semitic posts. *BBC*. 2015. 17 December. URL: <http://www.bbc.com/news/uk-england-somerset-35124370>

42. Організував терористический акт в театре Bataclan, ісламісты думали, что мстят евреям. *Газета „Достижения” (Манчестер)*. 2015. 15 листопада. URL: http://achievementsnews.co.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=4600:-bataclan-&catid=40:2010-11-16-09-09-30&Itemid=59

43. Парламентарий Джон Манн рассказал о трех видах антисемитизма в Великобритании. *Газета „Достижения” (Манчестер)*. 2015. 30 грудня. URL: http://achievementsnews.co.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=4730:2015-12-30-12-54-53&catid=35:2010-11-16-09-07-59&Itemid=54

44. European Union Anti-Discrimination Policy: From Equal Opportunities Between Women And Men To Combating Racism. *EU Parliament*. 1997. December. URL: https://www.europarl.europa.eu/workingpapers/libe/102/text5_en.htm#top

45. Coordinator on combating anti-Semitism and fostering Jewish life. *European Commission*. 2015. December. URL: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/combating-antisemitism/coordinator-combating-antisemitism-and-fostering-jewish-life_en

46. Commission holds Colloquium on combatting antisemitism and anti-Muslim hatred, as survey shows 50% of European believe religious discrimination is widespread. *European Commission*. 2015. 1 October. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_5737

47. A EU High Level Group on combating racism, xenophobia and other forms of intolerance. *European Commission*. 2016. June. URL: <https://ec.europa.eu/newsroom/just/items/51025>

48. EU steps up its international cooperation to tackle Holocaust Denial and Antisemitism. *European Commission*. 2018. 29 November. URL: <https://ec.europa.eu/newsroom/just/items/640113/en>

49. Speech by President von der Leyen on the occasion of the International Holocaust Remembrance Day. *European Commission*. 2021. 1 february. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_21_361

50. Antisemitism: Council declaration on fighting antisemitism. *European Council*. 2020. 2 December. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/12/02/antisemitism-council-declaration-on-fighting-antisemitism/>

51. EHRI's Mission. What is the European Holocaust Research Infrastructure. *EHRI*. 2020. January. URL: <https://www.ehri-project.eu/ehri-2020>

52. Chair of European Parliament Working Group on Antisemitism condemns wave of violent attacks. *European Jewish Congress*. 2017. 20 December. URL: <https://eurojewcong.org/news/news-and-views/chair-european-parliament-working-group-antisemitism-condemns-wave-violent-attacks/>

53. European Parliament Working Group on Antisemitism holds a constitutive meeting for the parliamentary term 2019–2024. *Working Group Against Antisemitism*. 2019. 4 December. URL: <https://ep-wgas.eu/2019/12/04/european-parliament-working-group-antisemitism-holds-constitutive-meeting-parliamentary-term-2019-2024/>

54. 43rd EP-Knesset Inter-Parliamentary Meeting, Israel. *European Parliament*. 2017. October. URL: <https://www.europarl.europa.eu/delegations/en/archives/8/d-il/activities/inter-parliamentary>

55. EU to publish strategy to fight antisemitism, support Jewish life after pandemic by Lee Harpin. *Times of Israel*. 2021. 22 September. URL: <https://jewishnews.timesofisrael.com/eu-to-publish-strategy-to-fight-antisemitism-support-jewish-life-after-pandemic/>

56. Interview with Politico on upcoming EU Strategy on combating antisemitism and fostering Jewish life. *European Commission*. 2021. 31 August. URL: <https://ec.europa.eu/newsroom/just/items/719267/en>

57. Coronavirus and the plague of Antisemitism. *Community Security Trust*. 2020. 8 April. URL: <https://cst.org.uk/data/file/d/9/Coronavirus%20and%20the%20plague%20of%20antisemitism.1586276450.pdf>

58. Icke antisemitic conspiracies viewed over 30 million times, new research shows by Lee Harpin. *Jewish Chronicle*. 2020. 1 May. URL: <https://www.thejc.com/news/uk/icke-antisemitic-conspiracies-viewed-over-30-million-times-new-research-shows-1.499368>

59. COVID-19 fueling worldwide wave of anti-Semitism, researchers find by Stuart Winer. *Times of Israel*. 2020. 23 June. URL: <https://www.timesofisrael.com/covid-19-fueling-worldwide-wave-of-anti-semitism-researchers-find/>

60. One in five Brits believe anti-Semitic virus conspiracies – survey by Toi Staff. *Times of Israel*. 2020. 26 May. URL: <https://www.timesofisrael.com/one-in-five-brits-believe-anti-semitic-virus-conspiracies-survey/>

61. German Jewish leaders fear rise of antisemitic conspiracy theories linked to Covid-19 by Kate Connolly. *The Guardian*. 2020. 21 July. URL: <https://www.theguardian.com/world/2020/jul/21/german-jewish-leaders-fear-rise-of-antisemitic-conspiracy-theories-linked-to-covid-19>

62. Polish embassy in Israel publishes e-book on WWII diplomacy. *Polskie Radio*. 2020. 3 September. URL: <https://www.polskieradio.pl/395/7784/Artykul/2575212>

63. English language „Lados List” world premiere in London. *Poland In*. 2020. 25 February. URL: <https://polandin.com/46818097/english-language-lados-list-world-premiere-in-london>

64. Poland blocks bill that would prevent restitution of private Jewish property by Cnaan Liphshiz. *The Times of Israel*. 2020. 16 April. URL: <https://www.timesofisrael.com/poland-blocks-bill-that-would-prevent-restitution-of-private-jewish-property/#gs.flmp5>

65. Antisemitic attitudes growing in Poland, finds new international survey. *Notes from Poland*. 2019. 21 November. URL: <https://notesfrompoland.com/2019/11/21/poland-tops-international-index-of-antisemitic-attitudes/>

66. Que disent les chiffres de l'antisemitisme en 2020. *La Regle Du Jeu*. 2021. 8 February. URL: <https://laregledujeu.org/2021/02/08/36837/que-disent-les-chiffres-de-l-antisemitisme-en-2020/>

67. Deliveroo driver jailed for refusing orders from Jewish restaurants. *Euronews*. 2021. 15 January. URL: <https://www.euronews.com/2021/01/15/deliveroo-driver-jailed-for-refusing-orders-from-jewish-restaurants>

68. Miss France runner-up attacked online for saying her father is Israeli. *Jerusalem Post*. 2020. 21 December. URL: <https://www.jpost.com/diaspora/antisemitism/miss-france-runner-up-attacked-online-for-saying-her-father-is-israeli-652760>

69. French Jewish family assaulted after playing Hebrew songs in their car. *Jerusalem Post*. 2020. 19 December. URL: <https://www.jpost.com/diaspora/antisemitism/paris-jewish-family-assaulted-after-playing-hebrew-songs-in-their-car-652618>

70. An unwanted symptom of the coronavirus crisis in France: Anti-Semitic conspiracy theories. *JTA*. 2020. 2 April. URL: <https://www.jta.org/2020/04/02/global/an-unwanted-symptom-of-the-coronavirus-crisis-in-france-anti-semitic-conspiracy-theories>

71. Life after Covid-19: The other side of Crisis by Martin Parker. Bristol University Press. 2020. P. 126.

72. UK municipal leaders reassess statues linked to slave trade. *Financial Times*. 2020. 9 June. URL: <https://www.ft.com/content/bd44ed58-adcd-4934-bec4-8edf7fc0e4c2>

73. Robert Milligan: Slave trader statue removed from outside London museum. *BBC News*. 2020. 9 June. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-england-london-52977088>

74. Prince Harry reveals he and Meghan Markle have 'spoken to a number of CEOs' of companies to urge them to 'put principles over profit' in virtual interview about stopping online hate speech. *Daily mail*. 2020. 10 August. URL: <https://www.dailymail.co.uk/femail/article-8611025/Prince-Harry-says-single-one-defeat-racism.html>

75. Lammy: black and Jewish people share historic pain – we must fight racism together. *The Jewish Chronicle*. 2020. 8 June. URL: <https://www.thejc.com/news/uk/lammy-black-and-jewish-people-share-historic-pain-we-must-fight-racism-together-1.500424>

76. Greene King to rename pubs 'linked with racism'. *The Telegraph*. 2021. 15 January. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2021/01/15/greene-king-rename-pubs-linked-racism/>

77. Jewish Life in Austria and Germany Since 1945: Identity and Communal Reconstruction by Susanne Cohen-Weisz. Budapest – New York : CEU Press, 2016. P. 81.

78. In Austrian Anti-semitism Study 31% Made Biased Statements, Down From 2018 by Cnaan Liphshiz. *Jewish Exponent*. 2021. 15 March. URL: <https://www.jewishexponent.com/2021/03/15/in-austrian-anti-semitism-study-31-made-biased-statements-down-from-2018/>

79. At least 4 dead in suspected terror attack near Vienna synagogue by Emma Anderson. *Politico*. 2020. 2 November. URL: <https://www.politico.eu/article/shots-near-vienna-synagogue-in-suspected-terror-attack/>

80. Anti-Semitic ex-mayor becomes magnet for Vienna statue protests. *France 24*. 2020. 8 October. URL: <https://www.france24.com/en/20201008-anti-semitic-ex-mayor-becomes-magnet-for-vienna-statue-protests>

81. Historians attack 'political' Shoah Wall by Liam Hoare. *The Jewish Chronicle*. 2021. 15 July. URL: <https://www.thejc.com/news/world/historians-attack-political-shoah-wall-1.518668>

82. Austria offers citizenship to the descendants of Jews who fled the Nazis. *The Guardian*. 2020. 30 August. URL: <https://www.theguardian.com/world/2020/aug/30/austria-offers-citizenship-to-the-descendants-of-jews-who-fled-the-nazis>

83. Vienna-born Israeli man, Ben Zion Lapid, 84, becomes first Jew to reclaim his Austrian citizenship under new law. *JTA*. 2020. 7 September. URL:

<https://www.jta.org/quick-reads/vienna-born-israeli-man-ben-zion-lapid-84-becomes-first-jew-to-reclaim-his-austrian-citizenship-under-new-law>

84. Heitlinger Alena. In the Shadows of the Holocaust and Communism: Czech and Slovak Jews Since 1945. New Brunswick, 2011. P. 91.

85. The Bishop who saved 1500 Jews by Rivka Ronda Robinson. *Aish*. 2021. 23 August. URL: <https://www.aish.com/ho/p/The-Bishop-who-Saved-1500-Jews.html>

86. Slovakia Officially Apologizes for Antisemitic Laws During World War II. *Haaretz*. 2021. 8 September. URL: <https://www.haaretz.com/world-news/europe/slovakia-officially-apologizes-for-antisemitic-laws-during-world-war-ii-1.10191925>

87. Jewish leaders hope pope's Slovakia visit heal ties. *AFP*. 2021. 11 September. URL: <https://www.france24.com/en/live-news/20210911-jewish-leaders-hope-pope-s-slovakia-visit-will-heal-ties>

88. Slovakia dedicates first new Torah scroll since Holocaust. *The Jerusalem Post*. 2019. 8 September. URL: <https://www.jpost.com/diaspora/slovakia-gets-first-new-torah-scroll-since-holocaust-600804>

89. Which Slovaks Believe in Conspiracy Theories? By Katharina Kingova. *Globsec*. 2019. 27 February. URL: <https://www.globsec.org/2019/02/27/which-slovaks-believe-in-conspiracy-theories>

90. „Einfach normal leben“ – aber wie? *Tagesschau*. 21.01.2021. URL: <https://www.tagesschau.de/inland/gesellschaft/juedisches-leben-103.html>

91. Anti-Semitism: Germany sees '10% jump in offences' in 2018. *BBC*. 2021. 13 February. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-47223692>

92. Große Koalition verbiete Hamas-Flaggen vin Frederik Schindler. *Welt*. 20.06.2021. URL: <https://www.welt.de/politik/deutschland/article/231955891/Terror-Propaganda-Grosse-Koalition-verbietet-Hamas-Flaggen.html>

93. Antisemitismus: Hunderte solidarisieren sich mit Gil Ofarim. *Deutsche Welle*. 5.10.2021. URL: <https://www.dw.com/de/antisemitismus-gegen-musiker-gil-ofarim-davidstern/a-59414059>

94. Cologne breaks ground on new Jewish Museum. *Deutsche Welle*. 29.06.2018. URL: <https://www.dw.com/en/cologne-breaks-ground-on-new-jewish-museum/a-44463000>

95. New Jewish studies program launches at large Frankfurt university by Toby Axelrod. *JTA*. 2021. 10 February. URL: <https://www.jta.org/quick-reads/new-jewish-studies-program-launches-at-frankfurt-university>

96. Potsdam's stylish new synagogue is the German city's first since WWII by Toby Axelrod. *Times of Israel*. 2021. 6 September. URL: <https://www.timesofisrael.com/potsdams-stylish-new-synagogue-is-the-german-citys-first-since-wwii/>

97. Nationaal Coördinator Antisemitismebestrijding in 2021 van start. *Rijksodevheid*. 2021. 13 December. URL: <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-justitie-en-veiligheid/nieuws/2020/12/13/nationaal-coordinator-antisemitismebestrijding-in-2021-van-start>

98. Dutch parliament backs fighting anti-Semitism, but not funding Jewish security by Cnaan Liphshitz. *Times of Israel*. 2020. 3 July. URL: <https://www.timesofisrael.com/dutch-parliament-backs-fighting-anti-semitism-but-not-funding-jewish-security/>

99. GroenLinks en ChristenUnie dienen initiatiefwet in tegen hatecrimes. *ChristenUnie*. 2020. 29 June. URL: <https://www.christenunie.nl/blog/2020/06/29/GroenLinks-en-ChristenUnie-dienen-initiatiefwet-in-tegen-hatecrimes>

100. Tweede Kamer must denounce Holocaust and coronavirus comparisons: Jewish organizations. *NL Times*. 2021. 19 September. URL: <https://nltimes.nl/2021/09/19/tweede-kamer-must-denounce-holocaust-coronavirus-comparisons-jewish-organizations>

101. Leiden University opens probe into anti-Semitism at law faculty. *DutchNews.nl*. 2020. 1 December. URL: <https://www.dutchnews.nl/news/2020/12/leiden-university-opens-probe-into-anti-semitism-at-law-faculty/>

102. King unveils monument to 102,000 Dutch Holocaust victims. *DutchNews.nl*. 2021. 20 September. URL: <https://www.dutchnews.nl/news/2021/09/king-unveils-monument-to-102000-dutch-holocaust-victims/>

103. UK Government's adoption of the IHRA definition of anti-Semitism. *UK Parliament. House of Commons Library*. 2018. 4 October. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/uk-governments-adoption-of-the-ihra-definition-of-antisemitism/>

104. Williamson wrong to force universities to abide by antisemitism definition, say lawyers by Harriet Sherwood. *The Guardian*. 2021. 7 January. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2021/jan/07/williamson-wrong-to-force-universities-to-abide-by-antisemitism-definition-say-lawyers>

105. Now 'end of Zionism' academic says Bristol Jsoc is 'Israel's pawn' by Lee Harpin. *The Jewish Chronicle*. 2021. 18 February. URL: <https://www.thejc.com/news/uk/now-end-of-zionism-academic-says-bristol-jsoc-is-israel-s-pawn-1.511915>

106. Bristol University: Professor David Miller sacked over Israel comments. *BBC News*. 2021. 1 October. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-england-bristol-58765052>

107. Soas could be institutionally antisemitic, says chair of complaint panel. *The Jewish Chronicle*. 2021. 6 August. URL: <https://www.thejc.com/news/uk/soas-could-be-institutionally-antisemitic-says-chair-of-complaint-panel-1.519357>

108. Education Secretary praises 160 per cent rise in universities adopting IHRA. *The Jewish Chronicle*. 2021. 10 September. URL: <https://www.thejc.com/news/uk/education-secretary-praises-160-per-cent-rise-in-universities-adopting-ihra-1.520339>

109. Tories call for Greens to be removed from government after concerns by Jewish community by Gina Davidson. *Scotsman*. 2021. 12 September. URL: <https://www.scotsman.com/news/politics/tories-call-for-greens-to-be-removed-from-government-after-concerns-by-jewish-community-3379946>

110. Nicola Sturgeon criticised for promoting ministers who don't support IHRA by Lee Harpin. *Times of Israel*. 2021. 6 September. URL: <https://jewishnews.timesofisrael.com/nicola-sturgeon-criticised-for-promoting-ministers-who-dont-support-ihra/>

111. What is antisemitism? Non-legally binding working definition of antisemitism. *Holocaust Remembrance Alliance*. URL: <https://www.holocaustremembrance.com/resources/working-definitions-charters/working-definition-antisemitism>

112. Malmö International Forum on Holocaust Remembrance and Combating Antisemitism. *Government Offices of Sweden*. 2021. 15 October. URL: <https://www.government.se/government-policy/remember--react/>

113. Commission presents first-ever EU Strategy on combating anti-Semitism and fostering Jewish life. *European Commission*. 2021. 5 October. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_4990

114. EU releases first-ever strategy to fight antisemitism, promote Jewish life by Lazar Berman. *Times of Israel*. 2021. 5 October. URL: <https://www.timesofisrael.com/eu-releases-first-ever-strategy-to-fight-antisemitism-promote-jewish-life/>

115. EU Strategy on combating antisemitism and fostering Jewish life (2021–2030). European Commission. 2021. 5 October. URL: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/combating-antisemitism/eu-strategy-combating-antisemitism-and-fostering-jewish-life-2021-2030_en

116. Commission presents first-ever EU Strategy on combating anti-Semitism and fostering Jewish life. *European Commission*. 2021. 5 October. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_4990

117. EU Plan to fight antisemitism 'not serious', Jewish community leaders say. *Times of Israel*. 2021. 13 October. URL: https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/eu-plan-to-fight-antisemitism-not-serious-jewish-community-leaders-say/